

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Diplomski rad

**MOGUĆNOSTI I GRANICE DJELOVANJA CIVILNOG SEKTORA U
PROCESIMA URBANOG RAZVOJA – PRIMJER UDRUGE PRAVO NA GRAD
I INICIJATIVE PULSKA GRUPA**

**POSSIBILITIES AND LIMITATIONS OF THE CIVIL SOCIETY IN THE
PROCESSES OF URBAN DEVELOPMENT – AN EXAMPLE OF THE
ASSOCIATION RIGHT TO THE CITY ZAGREB AND CIVIL INITIATIVE
*PULSKA GRUPA***

Antonija Komazlić

Mentor: prof. dr. sc. Ognjen Čaldarović

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	PERSPEKTIVE UKLJUČIVANJA GRAĐANA U PROCESSE PROSTORNOG RAZVOJA	4
2.1.	Odrednice prostornog planiranja i konceptualizacija grada kao urbanog zajedničkog dobra	4
2.2.	Mogućnosti uključivanja građana u procese donošenja odluka i uloga civilnog društva u razvoju demokratskih procesa	11
3.	METODOLOGIJA I PREDMET ISTRAŽIVANJA	17
3.1.	Nacrt istraživanja	17
3.2.	Predmet istraživanja	18
3.2.1.	Kontekstualizacija djelovanja pokreta / udruge Pravo na grad	18
3.2.2.	Kontekstualizacija djelovanja inicijative Pulska grupa	20
4.	REZULTATI I INTERPRETACIJA	25
4.1.	Analiza sadržaja odabranih aktivnosti Prava na grad	25
4.2.	Analiza sadržaja odabranih aktivnosti Pulske grupe	32
5.	RASPRAVA I ZAKLJUČAK	41
6.	POPIS LITERATURE	47
7.	POPIS IZVORA KORIŠTENIH U ANALIZI SADRŽAJA	50
8.	SAŽETAK	54

1. UVOD

Harvey (2008:41-42) izjednačuje pitanje kakav grad želimo s onim „kakvi ljudi želimo biti, kakve društvene odnose tražimo, kakve odnose prema prirodi cijenimo, kakvu svakodnevicu želimo, kakve tehnologije smatramo prikladnima, kakve estetske vrijednosti zastupamo“. Prema njemu, „pravo na grad“ je „mnogo više nego pravo na pojedinačan pristup resursima koje grad utjelovljuje: pravo na grad je pravo da se mijenjamo mijenjajući grad prema svojim željama“. Naglašava i da je ono „više kolektivno nego pojedinačno pravo, jer promjena grada nužno ovisi o ostvarivanju kolektivne moći u procesu urbanizacije“, te da je „sloboda da stvaramo i preinačujemo sebe i svoje gradove jedno od najdragocjenijih ljudskih prava“. S time je povezan i Lefebvreov (2008:28) koncept „prava na urbani život – transformiran i obnovljen“, kao i ideja da bi građani kroz prostorne prakse trebali stvarati prostor (Lefebvre, 1991 [1974]). Konceptom „prava na grad“ Lefebvre ga definira kao javno mjesto društvene interakcije i razmjene; kao heterogen i raznolik – a ta raznolikost stvara i konflikte oko njegovog oblika te pristupa javnoj sferi. Iz toga slijedi i pravo građana na sudjelovanje u odlučivanju, te pravo na prisvajanje i korištenje gradskog prostora (Lefebvre, 2008). Oni su međutim u velikoj mjeri pod utjecajem logike racionalnog kapitalizma, koji je u neoliberalnom obliku obilježen spekulacijom, deregulacijom, akumulacijom i financijalizacijom prostora te javnih dobara i usluga. Harvey (2008:57) tako kaže i da je „pravo na grad danas preusko definirano i u većini slučajeva u rukama malobrojne političke i ekonomske elite koja ima mogućnosti da sve više oblikuje grad prema vlastitim željama“. Građani su pretvoreni u potrošače, a njihova se interakcija s prostorom u najmanju ruku ne stimulira (Bauman, 2011).

Čaldarović i Šarinić (2015:207) smatraju da je politička dimenzija suvremenog grada određena nestankom „demokratskog ideala“, da društvenu dimenziju obilježava „raslojavanje i fragmentacija“, dok je ona ekonomska određena „utjecajem globalnog kretanja kapitala na gradove“. U kontekstu prostornog planiranja realizaciju ovih tendencija u Hrvatskoj prepoznaju u „tranzicijskom planiranju“ ili „planiranju u neuređenim uvjetima“, koje više ne osmišljava razvoj grada već se zamjenjuje „projektnim“ planiranjem. U takvom pak obliku planiranja dugoročna i cjelovita vizija

grada [koja bi bila usmjerena na opće, javne ili zajedničke interese] izostaje (ibid. 210-211).

Građani, neposredni korisnici izgrađene okoline, u ovim se društvenim uvjetima uglavnom isključuju iz procesa donošenja odluka o prostornom planiranju na lokalnoj razini. Istovremeno, Republika Hrvatska je potpisnica Aarhuške konvencije o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša. Međutim, Zakon o prostornom uređenju i gradnji RH¹ kao krajnji domet sudjelovanja javnosti predviđa tek javnu raspravu.

Za sudjelovanje javnosti u ovim procesima preduvjet je „kolektivna odgovornost građana za javni prostor“ (Zukin, 1995, prema Bauman, 2011:95-96), ali i određena razina znanja sudionika u tom procesu. Stoga je edukacija u tom području jedan od ključnih faktora oblikovanja informirane, kompetentne i organizirane zainteresirane javnosti. U sustavu javnog obrazovanja taj je tip edukativno-informativnog sadržaja slabo zastupljen, na što ukazuju i rezultati analize² nacionalnih obrazovnih dokumenata i udžbenika s ciljem identifikacije zastupljenosti kompetencija za održivost, koju su 2012. godine proveli Forum za slobodu odgoja, udruga Zelena akcija i Institut za društvena istraživanja. Istovremeno, takvi sadržaji iziskuju interdisciplinarni pristup kroz sudjelovanje svih relevantnih struka i svih kategorija uključenih subjekata. Jedan od njih su i organizacije civilnog društva (u nastavku OCD): udruge, inicijative i pokreti koji istražuju nove aspekte razvoja grada te istovremeno sudjeluju u tim transformacijama. Šalaj (2011), kao i niz suvremenih teoretičara, u tematiziranju pozitivnog doprinosa udruga civilnog društva u podizanju kvalitete socijalnih, ekonomskih i političkih procesa u suvremenim demokratskim društvima polazi od promišljanja Alexisa de Tocquevillea (1968[1835]), te smatra da je moguće prepoznati nekoliko mehanizama kojima djeluju na taj način. Kao njihovu ključnu ulogu ističe onu socijalizacijsko-edukativnu, odnosno koncepciju „civilnog društva kao škole demokracije“ (Šalaj, 2011:56). Pritom je važno referirati se i na Putnama (2003) koji smatra da udruge razvijaju navike suradnje, solidarnosti i uvažavanja vrijednosti javnog dobra. Stoga je pretpostavka da i u kontekstu sudjelovanja javnosti u prostornom razvoju izgrađene okoline OCD mogu biti važan edukativni čimbenik. Drugim riječima, njihovo iskustvo kao metoda opisivanja nove urbane dinamike može poslužiti u

¹ NN 76/07, 38/09, 55/11, 90/11, 50/12 i 80/13

² Iz 2012. godine, u okviru projekta „EnjoinED (educate for sustainable development)“, čiji je nositelj Network of Education Policy Centres (Zagreb)

prikupljanju i prenošenju znanja, metoda i alata nužnih za afirmaciju participacije građana u procesima prostornog razvoja grada.

Svrha ovog rada je propitati mogućnosti demokratizacije donošenja odluka o prostornom planiranju na lokalnoj razini i ulogu OCD kao dionika u tom procesu. Prvi je cilj stoga sagledati mogućnosti, granice i perspektive djelovanja civilnog sektora u Hrvatskoj u razvoju diskursa i senzibilizaciji javnosti na nužnost sudjelovanja građana u procesima odlučivanja o oblikovanju izgrađene okoline. Drugi je cilj razmotriti edukativnu ulogu OCD u tom kontekstu.

U prvom dijelu rada tako se daje pregled pojmova i teorijskih koncepata važnih za pitanje uključivanja građana u procese prostornog razvoja, a obuhvaća definiciju, odrednice i vrijednosne orijentacije prostornog planiranja, pitanje participacije građana u procesima prostornog razvoja s naglaskom na koncept „prava na grad“, te funkcije civilnog sektora u suvremenim demokratskim društvima.

U drugom se dijelu na primjeru pokreta odnosno udruge Pravo na grad³ i inicijative Pulska grupa ispituju neki pristupi edukaciji i poticanju participativnih procesa u kontekstu prostornog razvoja. S tim se ciljem provodi analiza sadržaja njihovih najbitnijih aktivnosti odnosno značajnih pojedinačnih slučajeva. U prikazu rezultata i njihovoj interpretaciji razmatra se pristup ovih OCD u poticanju građana na sudjelovanje u promišljanju svoje neposredne okoline i približavanju ideje „kolektivne odgovornosti građana za javni prostor“ (Zukin, 1995, prema Bauman, 2011:95-96). Također, predmet analize je i način na koji OCD prikupljaju i prenose znanje odnosno razvijaju metode i alate nužne za omogućavanje participacije građana u prostornom razvoju grada.

³ Prethodno pokret, Pravo na grad 2009. godine postaje udruga.

2. PERSPEKTIVE UKLJUČIVANJA GRAĐANA U PROCES PROSTORNOG RAZVOJA

2.1. Odrednice prostornog planiranja i konceptualizacija grada kao urbanog zajedničkog dobra

Kako je u uvodu naznačeno, dominantna ekonomska dimenzija suvremenog grada je „utjecaj globalnog kretanja kapitala“, a demokratski principi u odlučivanju o urbanom razvoju podređuju se imperativima tržišta. U takvoj situaciji gradove obilježava društveno „raslojavanje i fragmetacija“ (Čaldarović i Šarinić, 2015:207). Međunarodna istraživačka platforma INURA⁴ kao rezultat tog globalnog kretanja kapitala prepoznaje međusobnu konkurenciju gradova kao strateških čvorišta globalnog gospodarstva koja generira slične strategije za privlačenje kapitalnih investicija odnosno slične agende u urbanom planiranju i dizajnu, a taj fenomen naziva *new metropolitan mainstream*⁵ (u nastavku NMM). Za potrebe praćenja suvremenih tendencija urbanog razvoja u posljednjih 25 godina kroz komparativnu analizu urbanih područja ova platforma oblikuje istoimeni analitički alat kojim se prepoznaju i opisuju različiti oblici u kojima se NMM ovisno o različitim kontekstima pojavljuje, a čije nam kategorije⁶ mogu poslužiti kao ilustracija fenomena koji se u prethodno opisanom suvremenom gradu pojavljuju. U opisivanju specifičnog lokanog konteksta Dolenec, Doolan i Tomašević (2015) referiraju se na Bohle i Greskovits (2013) koji navode da nakon razdoblja socijalističke Jugoslavije te tranzicije u kapitalizam početkom 1990-ih godina analitičari gradove europske „semi-periferije“ karakteriziraju kao mjesta koja odlikuju „hibridna svojstva“. Odnosno, kao prostore pod utjecajem specifične inačice liberalnog kapitalizma obilježene smanjenjem uloge države blagostanja, opadanjem moći

⁴ *International Network for Urban Research and Action*. Mreža je osnovana 1991. godine u Salecini (Švicarska), a čine ju aktivisti i istraživači iz lokalnih *community* grupa, okolišnih organizacija, sa sveučilišta i zaposleni u tijelima javne uprave.

⁵ Izvor: <https://www.inura.org/v2/index.php/activities/nmm-project/>

⁶ Alat koji se koristi za mapiranje srodnih fenomena na lokalnoj razini uključuje kategorije poput „strategije i projekti NMM-a“, s indikatorima: „projekti nove strateške urbane infrastrukture“, „*flagship* projekti“, „propali ili nerealizirani *flagship* projekti“, „*trendy* četvrti [u kojima se događaju ili mogu očekivati gentrifikacijski procesi]“, „zone (ponovnog) investiranja“, „investicije povezane s oblikovanjem imidža grada“, „mjesta i zone privatizacije“, potom kategorija „prostori nepravde“, s indikatorima: „područja unazađivanja i deprivacije“, „procesi premještanja [stanovništva, odnosno procesi gentrifikacije]“, „evikcije“, „prostori represije i kontrole“, „zatvorene zajednice i zone isključivanja“, „prostori korupcije“, „degradacija okoliša“. Na to se nastavlja kategorija povezana s prepoznavanjem prostornih manifestacija ekonomske krize iz 2008. godine – „geografija krize“ – s indikatorima: „intenzifikacija nejednakosti“, „investicije propale uslijed krize“, „novi prostori privatizacije“, „[prinudeno] premještanje i evikcije povezane s krizom“, i „pojačana kontrola u ime krize“. Na kraju se pojavljuje i kategorija „mogući urbani svjetovi“ koja predviđa indikatore poput „otpor / zauzimanje prostora“ i „izgradnja alternativa“.

organiziranog radništva i strukturalnom ovisnošću o investicijskim strategijama multinacionalnih korporacija (Bohle i Greskovits, 2013, prema Dolenec, Doolan, Tomašević, 2015:3)

Čaldarović i Šarinić (2015:210-211) tako smatraju da se planiranje u Hrvatskoj primarno može okarakterizirati kao „tranzicijsko“, ili „planiranje u neuređenim uvjetima“. Ono ne planira razvoj grada u cjelini, uz dugoročnu i cjelovitu viziju, već ga zamjenjuje „projektnim“ ili „točkastim“ planiranjem (ibid. 215), karakterističnim po tome što „gradonačelnici ili poduzetnici preuzimaju ulogu u planiranju grada koju je prije tridesetak godina imala država“ (ibid. 210). Takav je model upravljanja, koji često možemo vidjeti i u primjeru Zagreba, specifičan po tome što gradonačelnici u procesu donošenja odluka o prostornom planiranju ne konzultiraju niti tijela odlučivanja poput Gradske skupštine, već upošljavaju specijalizirane agencije koje izrađuju strategiju razvoja ograničenog područja ili dijela grada. Ovaj je princip upravljanja i transformacije grada jasno obilježen tržišnim principima. Kako je već istaknuto, ti procesi rezultiraju fragmentacijom grada često uvjetovanom različitim tretmanom vrijednosti zemljišta⁷ i ulaganjem u kapitalne projekte povezane s izgradnjom imidža grada od kojih se očekuje privlačenje daljnjih investicija, pa stoga povezane s „principima rentabilnog investiranja“ koji se često provode kroz javno-privatna partnerstva (ibid. 42). O potonjem govori i Harvey (2008) kad tumači procese proizvodnje viška vrijednosti povezane s urbanizacijom, odnosno povezuje pretvaranje grada u fizički prostor akumulacije kapitala i materijalizacije tržišnog viška u trgovini nekretninama s onemogućavanjem pristupa procesu odlučivanja njegovim stanovnicima. Ili, konkretnije, kad zemljište naziva „fiktivnom formom kapitala koja proizlazi iz očekivanja budućeg najma“ (Harvey, 2012:28).

Čaldarović i Šarinić (ibid. 212-215) planiranje definiraju kao „prognoziranje načina korištenja gradskog zemljišta“, međutim zaključuju da je ono u tranzicijskom obliku „pogubno“ za grad kao cjelinu, a za ovaj je rad posebno zanimljiva konstatacija da u ovom kontekstu u Hrvatskoj, kad se govori o kratkoročnom planiranju, „izostaje procjena utjecaja određene izgradnje ili preuređenja ambijenta na bližu i daljnju okolinu“, kao i mogućnost „kontrole procesa“ kroz urbano planiranje uopće. Naime, od 1991. godine, uslijed promjene percepcije prostora koji se više ne poima kao opće dobro

⁷ U Zagrebu bi primjer za takav prostorni razvoj mogla biti izgradnja Novog Jelkovca, naselja koje je na samom obodu grada, sa slabom perspektivom skorije integracije u postojeće tkivo grada, izgrađeno isključivo zbog vrijednosti zemljišta odnosno činjenice da se radilo o zemljištu odgovarajućeg mjerila kojem je Grad Zagreb bio jedini vlasnik.

već kao kapitalni resurs, urbano planiranje u RH više nije isključivo pod društvenim upravljanjem⁸. Privatni kapital i partikularni interesi ulaze u proces odlučivanja (prema Butković u Toš, 2012).

Fainstein (2009:19) navodi da je „urbano planiranje nastalo iz vizije boljeg [ili barem] dobrog grada i potrebe za oblikovanjem pravedne i skladne urbane forme“. Danas je jasno da je apstraktna socijalna pravda temeljena na univerzalnom konsenzusu „zajednički definiranim ciljevima razvoja“ odnosno „definiranju općeg, zajedničkog i javnog interesa“ neodgovarajući koncept na kojem se urbano planiranje ne može temeljiti (Čaldarović, 1985:222,234,237). Međutim, ono bi moralo zadržati ili graditi viziju grada koja će uzimati u obzir brigu o prostoru kao javnom i zajedničkom dobru, te uključivati pitanje „odnosa urbanizma i demokracije“ te „pravde i utopije“ (Čaldarović i Šarinić, 2015:209). Sančanin (2008:149) tako napominje da su utopijski aspekti grada vezani uz političku imaginaciju koja postoji u svakom planu i da bi u kontekstu trenutnog oblika planiranja u Hrvatskoj napuštanje principa „komunikacije o zajedničkom gradskom prostoru“ i „urbanog pregovaranja“ značilo i „prestanak aktivnog sudjelovanja“, odnosno „volje da se grad promatra kao zajednica različitih ljudi“. Pritom se referira na Groysa⁹ koji napominje da se „tehničko znanje utopije ne smije brisati iz pamćenja jer bi nam moglo biti vrlo korisno u bližoj budućnosti“. Pri „tehničkom znanju utopije“ Sančanin (2008:147) i Groys se referiraju na zagrebački urbanizam u razdoblju socijalizma koji je, barem u načelu, počivao na „projekciji društvenog ugovora među svim akterima urbanog razvoja“, te podrazumijevao „određeni stupanj cjelovitosti, odnosno ideju o tome što bi grad trebao biti“. Kao najuspješnije razdoblje navodi „srednjoročne planove iz 80-ih koji su razvijali urbane modele koji su ozbiljno doveli u pitanje logiku čistog zoniranja“. Tada su pojavom interdisciplinarnosti u metodologiji izrade planova te upošljavanjem urbane sociologije uvedena „ekstenzivna istraživanja koja su ponekad uključivala građane kao urbane aktere u proces istraživanja i prikupljanja podataka“ (ibid.). Upravo je srednjoročno planiranje, „poveznica između generalnog i detaljnog planiranja“, onaj „dinamički aspekt planiranja“ koji „programira i predviđa promjene u kraćem periodu“, „omogućava brže intervencije, unošenje promjena i prilagodbu planerskih prijedloga“, a time „omogućava akomodiranje segmenata generalnog plana društvenoj zbilji“

⁸ Ranije nisu postojale privatne tvrtke specijalizirane za izradu prostornih planova, no nakon 1991. privatiziraju se i neke od do tada državnih institucija, poput Urbanističkog instituta Hrvatske (prema Butković u Toš, 2012).

⁹ Autor kao podrijetlo navoda spominje samo „u razgovoru“.

(Čaldarović i Šarinić, 2015:214). Nadalje, Sančanin kao zanimljiv doprinos urbanističkih institucija 70-ih i 80-ih godina ističe da su se, uz djelatnost prostornog planiranja, one bavile i „razvojem urbanističkog diskursa i proizvodnjom znanja“, o čemu svjedoči „brojna publicistika Zavoda, različiti formati javnog komuniciranja te intenzivna stručna i popularna izdanja“ (Sančanin, 2015:148). Razvoj diskursa o gradu u tom kontekstu nije podrazumijevao samo stručne rasprave i rasprave unutar znanstvene i stručne javnosti, već i kontinuiranu prisutnost problematike i kritike gradskog urbanizma u tiskanim medijima, odnosno u široj javnoj sferi. Autor istovremeno prepoznaje da participacija u stvarnom obliku, a ovdje se definira kao „usmjeravanje korisnika na kreativnu suradnju u procesu izrade plana“, u praksi nije postojala (Čaldarović, 1985:272). Međutim, kao doprinos ističe

„rad na stalnom poboljšanju javnih formata populariziranja i informiranja stanovništva o planovima te komunikacijsku čestitost kojom su se urbanisti u socijalizmu odnosili prema gradu i njegovim stanovnicima“¹⁰

(Sančanin, 2015:48).

Ipak, kako i autor konstatira, navedeni pristup u stvarnosti nije osigurao demokratizaciju procesa donošenja odluka na lokalnoj razini, unatoč namjeri proaktivnog informiranja građana. U društveno-političkom okviru socijalizma kao osnovna vrijednost uzimao se princip egalitarizma povezan s konceptom kooperativnog društva (Čaldarović, 1985). No, ako društvo u kontekstu planiranja promatramo kao „konfliktno“, potrebno je uključiti „aspiracije i želje različitih grupa u zadobivanju resursa i moći“ (Simmie, 1974, u Čaldarović, 1985:234). Istovremeno je danas, kad se izgradnja gradova usmjerava gotovo isključivo prema interesima tržišta, možda više nego ikad potrebno promišljati mogućnost razvoja grada koji počiva na „kvalitativnim, a ne kvantitativnim kriterijima“ temeljenima na principima rentabilnosti i profita (Čaldarović i Šarinić, 2015:42).

Takvo planiranje grada podrazumijeva i Lefebvreovu (1996:66,101) koncepciju grada koji za stanovnike ima „uporabnu vrijednost“, na način da im bude dostupan kako bi ga koristili u ispunjavanju temeljnih potreba, odnosno realizaciji „konkretnih prava“:

¹⁰ Ovo ilustrira primjerom djelovanja Zavoda za urbanizam grada Zagreba čiji su urbanisti surađivali s općinskim referentima pri komunikaciji sa stanovnicima i tumačenju planova. „Tada bi stanovnici na rasprave o planu dolazili s katastarskim izvadcima svojih parcela, a općinski referenti bi ih precrtane na proziran papir prislanjali na veliku kartu plana kako bi im zorno prikazali planiranu budućnost.“ (Sančanin, 2008:148)

„...prava dobi i spola (žena, dijete, starac), prava na uvjete (proleter, seljak), prava na poučavanje i na obrazovanje, pravo na rad, kulturu, odmor, zdravlje, smještaj“ (Lefebvre, 2008 [1971]:28).

Na pravo na „uporabnu vrijednost“ nadovezuje se i pravo na različitost i otpor „homogenizaciji“ koja kontrolira prostorne resurse u kapitalizmu i njima upravlja tako što „proizvodi prostor čiji je svaki dio razmjenjiv“ (Lefebvre, 2009:204). Takav, „apstraktan“ prostor „negira sve različitosti“¹¹ (ibid. 189). Lefebvre (1976:35) smatra da je u koncepciji prava na grad koja počiva na razumijevanju i uvažavanju prostora lokalnog, njihovih specifičnosti i funkcija, potrebno pružiti otpor „silama homogenizacije“. Ističe značaj „privatnog nivoa“ koji podrazumijeva razinu svakodnevnog života i stanovanja (a suprotnost mu je „globalna razina“ koja se odnosi na prostore tržišta kapitala i prostorne politike) (Lefebvre, 1991[1974]:92). Urbani život bi stoga primarno morao omogućiti zadovoljavanje heterogenih „društvenih potreba“:

„...međusobno suprotstavljene i komplementarne, one obuhvaćaju potrebu za sigurnošću i za otvaranjem, za izvjesnošću i pustolovinom, za organizacijom rada i organizacijom igre, potrebe za predvidljivošću i nepredviđenim, za jedinstvom i razlikom, za izdvajanjem i susretom, razmjenama i ulaganjima, neovisnošću (tj. za samoćom) i komunikacijom, za neposrednošću i dugoročnom perspektivom (...) riječ je o potrebi za stvaralačkom aktivnošću, za djelom (ne samo za materijalnim i potrošivim proizvodima i dobrima), o potrebama za informacijom, simbolizmom, za imaginarnim i ludičkim djelatnostima“ (Lefebvre, 2008[1971]:17).

Naposljetku, te „specifične urbane potrebe“ podrazumijevaju i „određena mjesta simultanosti i susreta, mjesta na kojima se razmjena neće smatrati razmjenskom vrijednošću, trgovinom i profitom“ (ibid.). Lefebvre (ibid. 20-22) zaziva izgradnju „urbane društvenosti“, a smatra da je trebaju graditi oni „zainteresirani“ odnosno oni koji „stvaraju društvene odnose i oblike“. To nisu stručnjaci – arhitekti, urbanisti, sociolozi, ekonomisti, pa ni filozofi ili politika. Stvara ih „samo društveni život (*praxis*) u svojoj globalnoj mogućnosti“, a stručnjaci, koji raspolažu znanjem, mogu pomoći u „formuliraju tendencije (da poprime oblik) (...) predložiti, pokušati, pripremiti oblike,

¹¹ Takve prostore Bauman (2011:89) primjerice naziva „javnim, ali neuljudnim mjestima“ i u njih ubraja trgove i mjesta kolektivne potrošnje, u kojima jest predviđen zajednički boravak, ali „potiču na [individualnu] akciju, ne na interakciju“. Njihovi posjetitelji ne podrazumijevaju „okupljanja već sakupljanja“, niti „cjeline“ već „zbireve“. „Koliko god puna bila, nema ničeg kolektivnog na mjestima kolektivne potrošnje“ (Bauman, 2011:99).

ali iznad svega i inventirati stečeno iskustvo, izvući pouke iz neuspjeha, pomoći stvaranju mogućega majeutikom hranjenom znanošću“. Naime, prema konceptu „proizvodnje prostora“ on se stvara kroz prostornu praksu, reprezentaciju prostora i prostor reprezentacije. Ljudi, građani, ti su koji bi ga trebali stvarati koristeći stečeno iskustvo u iznalaženju novih modela djelovanja (Lefebvre, 1991[1974]). U nastavku ističe da je dio „preobrazbe intelektualnih puteva i instrumenata“ i „eksperimentalna utopija“, koja ispituje „na terenu njezine implikacije i posljedice“ odnosno:

„Koja su i koja će biti društveno uspješna mjesta? Kako ih detektirati? Po kojim kriterijima? Kakva se vremena i kakvi ritmovi svakodnevice upisuju, ispisuju, propisuju u tim 'uspjelim', odnosno sreći sklonim prostorima?“

Naglašava da „znanost o gradu zahtjeva povijesno razdoblje samouspostave i orijentacije društvene prakse“ i pritom ističe da „sociološka refleksija cilja na spoznaju i na obnavljanje urbanih integrativnih kapaciteta kao i uvjeta za praktičnu participaciju“, ali je potrebno u tome „ne sustezati svoje podijeljene, dakle parcijalne pokušaje od kritike, od praktične verifikacije i globalne preokupacije“ (Lefebvre, 2008[1971]:23). Nadalje, smatra da „urbana strategija utemeljena na znanosti o gradu (...) da bi postala djelatna (...) ima potrebu za društvenom podrškom i političkim snagama“ (ibid. 24). „Društvena podrška“ se u tome ostvaruje eksperimentom i „prisvajanjem“. Stoga je potrebno „posebno isticati urbanističke projekte koji obuhvaćaju 'modele', prostorne forme i urbana vremena (...) iznađene i predložene praksi“, koji razvijaju „imaginaciju, ne imaginarno koje omogućuje bijeg i izbjegavanje, koje posreduje ideologije, nego imaginarno koje se ulaže u prisvajanje (vremena, prostora, fiziološkog života, žudnje)“ (ibid. 26).

Uslijed djelovanja ekonomskih tokova neoliberalnog kapitalizma na svakodnevni život, a koji proizvode „rastuću individualizaciju“ i nestanak vrijednosti kao što su odgovornost i solidarnost, danas smo svjesni „problema otuđenih pojedinaca koji se sve manje međusobno razumiju“ (Čaldarović i Šarinić, 2015:210). Lefebvre (1991[1974]) pak uzrok otuđenja pronalazi i u različitim oblicima „proizvodnje prostora“: ona je u predkapitalizmu podrazumijevala prisvajanje prostora vezano uz mjesto, primjereno čovjeku, dok se u kapitalizmu radi o apstraktnoj, homogenizirajućoj i intelektualiziranoj produkciji prostora koja donosi otuđenje. Urbanistička rješenja 20. stoljeća tako nisu „uvela red“ odnosno osigurala „bolje sutra“ i „bolji život“ (Čaldarović i Šarinić, 2015:210-211). Može se reći da se pokazalo da „nije uvijek budućnost ono što

dolazi“¹². U ovakvim uvjetima nije jednostavno odgovoriti na potrebu za ponovnim iznalaženjem „kolektivne odgovornosti za javni prostor“ (Zukin, 1995, prema Bauman, 2011:95-96). Lefebvreov (2008[1971]:27) prijedlog prostorne prakse prije plana je možda moguće upotrijebiti u postizanju toga, i u današnjem kontekstu:

„Iako je nužno, programiranje nije dostatno. Ono se transformira tijekom realizacije. Samo društvena snaga koja može uložiti samu sebe u urbanost tijekom nekog dugog političkog iskustva, može preuzeti odgovornost za ostvarenje programa koji se tiče urbanog društva.“

Na kraju, „pravo na urbani život – transformiran i obnovljen“ počiva na „integralnoj teoriji grada i urbanog društva“, a nosioci ili „društveni čimbenici“ i danas, kao i 1971. godine (odnosno „sto godina“ prije toga), mogu biti samo oni koji zarađuju od svog rada, jer oni „okupljaju interese (...) čitavog društva, a prije svega onih koji stanuju“ (ibid. 28-29).

Harvey (2010[2003]:92) tako u prvoj verziji teksta „Pravo na grad“, manifestnog karaktera, definira koncept urbanog zajedničkog dobra i ističe potrebu inoviranja političko-ekonomskih praksa, što se odnosi za borbu za grad u kojem će biti moguće zadovoljiti „društvene potrebe“ i „konkretna prava“ onih koji „stanuju“.

„Stvaranje novog urbanog zajedničkog dobra, javne sfere demokratskog sudjelovanja, zahtijeva da poništimo učinke ogromnog vala privatizacije koji je bio mantra jednog destruktivnog neoliberalizma. Moramo zamisliti inkluzivniji grad, makar i dalje prožet trvenjem, grad koji nije utemeljen samo na drugačijem rasporedu prava, nego i na drugačijim političko-ekonomskim praksama. Ako je naš urbani svijet zamišljen i stvoren ljudskim djelovanjem, tada može biti i nanovo izmišljen i iznova stvoren istim takvim djelovanjem. Za neotuđivo pravo na grad vrijedi se boriti. 'Gradski zrak oslobađa' nekoć se govorilo. Zrak je sada pomalo zagađen. Ali uvijek ga se može očistiti.“

Međutim, navike suradnje, solidarnosti i usmjerenosti na javno i zajedničko dobro potrebno je graditi. Koji su mehanizmi sudjelovanja stanovnika, neposrednih korisnika izgrađene okoline, trenutno raspoloživi? Je li demokratizacija procesa donošenja odluka na lokalnoj razini u postojećem političko-ekonomskom okviru moguća i koji su problemi?

¹² Prema Dimitrijević, B. (2010) „It is Not Future That Always Comes After“ (*Some reflections on the project „Political Practices of (Post-)Yugoslav Art“*), *Red Thread/ Issue 2*, 2010.; i Bodrožić, N. i Šimpraga, S. (2016) *MOTEL TROGIR: nije uvijek budućnost ono što dolazi*. Zagreb: Slobodne veze, udruga za suvremene umjetničke prakse.

2.2. Mogućnosti uključivanja građana u procese donošenja odluka i uloga civilnog društva u razvoju demokratskih procesa

I Lefebvre (1991[1974]) ističe problem pasivnosti stanovnika kojih se određene strategije i prostorni planovi neposredno tiču, ali ipak se povlače iz procesa donošenja odluka prepuštajući ga stručnjacima i političarima. Čaldarović (1985:240) smatra da su stanovnici prvenstveno zainteresirani za „neposrednu okolicu svakodnevnog života“ koja se odvija na razini „mjesnih zajednica“. Nadalje navodi da na izostanak sudjelovanja utječe i „specifični žargon kojim se planeri služe“, kao i „način prikazivanja planova, komplicirani proračuni, nepostojanje javno iznesenih alternativnih prijedloga plana“ te „institucija javnog uvida“ kao „neprikladan način ostvarivanja komunikacije“, kojom se „sudjelovanje stanovnika u procesu planiranja svodi na „sudjelovanje u smislu davanja primjedbi“, odnosno na „sudjelovanje 'poslije“ (ibid.). Umjesto toga da predstavlja isključivo „demokratski ritual“, ili sudjelovanje zbog „stabilizacije socijalne situacije“ (ibid. 240,272), stvarna participacija bi trebala služiti „usmjeravanju korisnika na kreativnu suradnju u procesu izrade plana“ (ibid. 272). U takvom bi procesu „zajedničkog planiranja“ planeri bili „koordinatori“ koji artikuliraju, usmjeravaju i strukturiraju odluke na temelju potreba koje proizlaze iz svakodnevnog života stanovnika (ibid. 240). Pritom bi grad primjenjivao srednjoročno planiranje koje „omogućava akomodiranje segmenata generalnog plana društvenoj zbilji“, odnosno, u domeni kratkoročnog planiranja bi se tretirao kao „smišljena cjelina u koju treba oprezno intervenirati, a te intervencije razraditi detaljnim ili provedbenim planom“ (Čaldarović i Šarinić, 2015:214-215). Danas, u okviru „tranzicijskog urbanizma“ i „projektnog planiranja“, mogućnost oblikovanja detaljnih planova uređenja prema vlastitim potrebama međutim imaju samo investitori. Ipak, struktura subjekata relevantnih za procese razvoja izgrađene okoline obuhvaća državnu upravu i samoupravu, zaštitne organizacije / institucije, komunalne institucije, izvođače / proizvođače, pružatelje stručnih usluga, stručnu javnost, građansku javnost, krajnje korisnike izgrađene okoline te naručitelje / investitore. Prema „osnovnom načelu participacije“, kako ga definira Toš (2012:3), svi bi relevantni subjekti morali biti „sudionici u procesu razvoja izgrađene okoline, bez obzira na različite uloge, ingerencije, interese, stručno znanje i zakonski (ne)regulirani položaj“.

Područje lokalne samouprave u RH je uređeno Zakonom o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi¹³, a prema odredbi članka 24. toga Zakona, „građani mogu neposredno sudjelovati u odlučivanju o lokalnim poslovima putem referenduma i mjesnog zbora građana, u skladu sa zakonom i statutom jedinice“. Uz to, prema odredbi članka 25. Zakona, „građani imaju pravo predstavničkom tijelu predlagati donošenje određenog akta ili rješavanje određenog pitanja iz samoupravnog djelokruga jedinice“¹⁴, u koji ulaze i prostorni planovi. Također, odredba članka 57. Zakona predviđa osnivanje mjesnih odbora kao oblika neposrednog sudjelovanja građana u odlučivanju o lokalnim poslovima od neposrednog i svakodnevnog utjecaja na život i rad građana“ (Pavić-Rogošić, 2012:18-19). Prema Zakonu o prostornom uređenju i gradnji u postupcima izrade provedbenih dokumenata prostornog uređenja¹⁵ omogućeno je sudjelovanje svih razina gradskih struktura, uključujući vijeća gradskih četvrti i mjesnih odbora koja predstavljaju adresante u fazi prethodne rasprave u procesu izrade prostornog plana (i trebala bi komunicirati s gradskim tijelima zaduženima za poslove urbanističkog planiranja¹⁶). Te niže razine gradske administracije bi u načelu mogle pravovremeno djelovati kao komunikacijski kanali prema stanovnicima, no njihovo je mišljenje u procesu izrade prostornog plana tek savjetodavnog karaktera, a u praksi se najčešće bave komunalnim poslovima¹⁷.

Građanima je omogućeno sudjelovanje tek u fazi javne rasprave, kad mogu uložiti primjedbe na plan, koje potom zajedno valoriziraju i u slučaju negativnog odgovora obrazlažu Gradski ured za prostorno uređenje (provoditelj rasprave) i tvrtka-izrađivač plana, prije njegovog usvajanja na zasjedanju Gradske skupštine. Urbanist Ranko Šhtel kao bolju praksu primjerice navodi slovenski pristup: „običaj da se prijedlog nekog prostornog zahvata prezentira javnosti koja se o njemu može očitovati prije donošenja odluke o izradi prostornog plana“ i na taj način biti „upućena u planove

¹³ NN 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 19/13, NN 137/15 i 123/17

¹⁴ Uz izradu prostornih planova, obuhvaća komunalna pitanja i organizaciju javnih komunalnih službi, pitanja uređenja naselja, predškolskog odgoja i osnovnog obrazovanja, te pitanja kulture, tjelesne i tehničke kulture i sporta.

¹⁵ Urbanistički plan uređenja (UPU), Detaljni plan uređenja (DPU)

¹⁶ U Zagrebu primjerice Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj Grada; Zavod za prostorno uređenje grada Zagreba; Gradski ured za prostorno uređenje, izgradnju grada, graditeljstvo, komunalne poslove i promet

¹⁷ Na godišnjoj razini u okviru Plana komunalnih aktivnosti koji donose vijeća gradskih četvrti, a sastoji se od malih komunalnih akcija (predlažu vijeća mjesnih odbora) i komunalnih aktivnosti (donose vijeća četvrti, a odnosi se na radove za poboljšanje komunalnog standarda). Vidi: Miloš, J. (2018) „Što su male komunalne akcije, a što komunalne aktivnosti, kako izgledaju financijski planovi gradskih četvrti i mjesnih odbora“, <http://www.zagrebjenas.hr/izvjestaji-vijecnika/sto-su-male-komunalne-akcije-a-sto-komunalne-aktivnosti-kako-izgledaju-financijski-planovi-gradskih-cetvrti-i-mjesnih-odbora/>

investitora od samog početka, a ne tek prilikom javne rasprave (kad su već utrošena sredstva i trud u izradu prostornih planova)“. Na taj su način „pozitivne i negativne reakcije javnosti vodilja gradskim dužnosnicima prilikom donošenja odluka o izradi planova“. U RH bi građanin s „dobrim obrazloženjem primjedbe“ u načelu mogao zaustaviti prijedlog prostornog plana prije nego ga konačno usvoji Gradska skupština: na način da se „direktno obrati provoditelju javne rasprave ili da aktivno sudjeluje u javnoj raspravi koja je među najvažnijim alatima građanske participacije“ (prema Butković u Toš, 2012:11).

No, za „aktivnu participaciju u procesima odlučivanja o izgrađenoj okolini potrebno je određeno znanje pravila, subjekata i procedura“, u prvom redu poznavanje legislativnog okvira i ovlasti pojedinih gradskih ureda i zavoda. Sustav informiranja i uključivanja javnosti trenutno je složen i jednosmjern te ne odaje stvarnu (političku) namjeru uključivanja javnosti. Građani se uglavnom mogu informirati putem interneta: dostupni su zakoni (NN), dnevni redovi sjednica Gradske skupštine i odluke Skupštine o izradi planova, a planovi se u skladu s važećim zakonom objavljuju i u dnevnom tisku. Uoči javne rasprave o izmjenama i dopunama Generalnog urbanističkog plana dokumente i karte priložene GUP-u moguće je pronaći na mrežnim stranicama Grada, no javna rasprava traje samo dva tjedna unutar kojih je predviđeno tek jedno javno događanje u trajanju od dva sata. Građani primjedbe u ovom slučaju također mogu uputiti na adresu Gradskog ureda za prostorno uređenje ili izravno zastupnicima Gradske skupštine, a moguće je tražiti i pravo sudjelovanja na sjednici na kojoj se usvajaju izmjene i dopune GUP-a. Istovremeno, Zakon o prostornom uređenju i gradnji RH participaciju građana ne definira – članci koji se odnose na sudjelovanje javnosti i pristup informacijama, podacima i dokumentima te javnu raspravu, javni uvid i javno izlaganje ne definiraju (dovoljno precizno) participaciju građana, kao ni postupke njezinog ostvarivanja. Kao krajnji domet sudjelovanja javnosti predviđena je javna rasprava, što se sukobljava sa zahtjevima Aarhuške konvencije o pristupu informacijama, sudjelovanju javnosti u odlučivanju i pristupu pravosuđu u pitanjima okoliša, čija je RH potpisnica.

Iako znamo da stvarna participacija ni u socijalizmu nije zaista postojala, pristup informiranja i uključivanja javnosti koji opisuje Sančanin (2008:147-148) odnosno

„rad na stalnom poboljšanju javnih formata populariziranja i informiranja stanovništva o planovima te komunikacijska čestitost kojom su se urbanisti u socijalizmu odnosili prema gradu i njegovim stanovnicima“

koncept je od kojeg bi se moglo krenuti u senzibiliziranju javnosti na nužnost sudjelovanja u procesima odlučivanja o oblikovanju izgrađene okoline, imajući na umu da bi upravo to „tehničko znanje utopije (...) moglo biti vrlo korisno u bližoj budućnosti“, unatoč različitim pristupima planiranju i različitim vrijednosnim sustavima na kojima počivaju, te drugačijoj administrativnoj osnovi¹⁸.

Zagovarajući interdisciplinarni pristup u prostornom razvoju izgrađene okoline kroz sudjelovanje svih relevantnih struka i svih kategorija uključenih subjekata, koji podrazumijeva i sudjelovanje informirane, kompetentne i organizirane zainteresirane javnosti, zadaću informiranja i uključivanja danas preuzimaju organizacije civilnog društva: udruge, inicijative i pokreti koji istražuju nove aspekte razvoja grada te istovremeno sudjeluju u tim transformacijama. Šalaj (2011) se u definiciji civilnog društva referira na Habermasa (1992, prema Šalaj, 2011:51):

„Civilno se društvo sastoji od onih više-manje spontano nastalih udruženja, organizacija i pokreta koji preuzimaju odjek što ga problematična društvena stanja nalaze u privatnim životnim područjima, kondenziraju ga i s pojačanim naglaskom prosljeđuju političkoj javnosti.“

Kao njihovu ključnu ulogu ističe onu socijalizacijsko-edukativnu, odnosno koncepciju „civilnog društva kao škole demokracije u kojima članovi stječu znanja, sposobnosti i stavove potrebne za informirano i odgovorno sudjelovanje u demokratskim političkim procesima“ (Šalaj, 2011:49). Tu je ulogu, smatrajući da „funkcioniranje demokratske vlasti u velikoj mjeri ovisi o navici zajedničkoga djelovanja građana“ prvi tematizirao Tocqueville (1968[1835], prema Šalaj, 2011:52), konstatirajući da udruge

„socijaliziraju i educiraju pojedince promovirajući građansku osviještenost i navodeći ih da uske, sebične interese zamijene pravilno shvaćenim interesima, to jest da na svoje interese gledaju kroz prizmu zajedničkoga dobra“.

Osim te funkcije, pozivajući se na Funga (2003), Hirsta (1994) i Hydena (1997), Šalaj (2011:55-56) pozitivni doprinos u „podizanju kvalitete socijalnih, ekonomskih i

¹⁸ Primjerice, struktura urbanističkih službi u Zagrebu u vrijeme SFRJ i danas razlikuje se prvenstveno u tome što je ranije lokalna samouprava bila značajno snažnija nego danas, čime su i mogućnosti uključivanja građana na neposrednijoj razini bile veće. Snažna uloga lokalne samouprave prije 1991. godine temeljila se na podjeli ovlasti pri kojoj su općine bile prvostupanjski organi, a Grad drugostupanjski. Grad Zagreb je tako između 1975. i 1991. godine bio administrativno podijeljen na deset općina, od kojih je svaka imala vlastitu skupštinu, izvršno vijeće, donosila vlastite urbanističke planove i imala nadležnost u donošenju odluka u svojim granicama: izdavanje građevinskih dozvola, komunalni poslovi, upravljanje ustanovama komunalnog standarda poput vrtića i škola (prema Butković u Toš, 2012).

političkih“ procesa u suvremenim demokratskim društvima prepoznaje u sljedećim mehanizmima: promoviranje slobode udruživanja; kontrola i kritički nadzor nad funkcioniranjem vlasti; osiguravanje dodatnog prostora i kanala za promoviranje i zastupanje određenih interesa pred donositeljima odluka; doprinos kvalitetnijem javnom diskursu o zajedničkim problemima; stimulacija političke participacije građana; omogućavanje prostora za artikuliranje, agregiranje i reprezentiranje interesa izvan političkih stranaka; sudjelovanje u kvalitetnijem formuliranju i implementiranju javnih politika; poticanje reformi postojećih demokratskih institucija i procedura.

Istovremeno, promjene u suvremenim gradovima izloženima neoliberalnim politikama direktno utječu na pokretanje i karakter građanskih aktivističkih pokreta i inicijativa, pa Mayer (2012) tako prostor *lokalnog* prepoznaje kao poprište materijalizacije globalnih tendencija, a posljedično i usmjerenost građanskih aktivističkih pokreta i inicijativa na lokalni kontekst. U hrvatskom kontekstu, Dolenec, Tomašević i Doolan (2017:28) smatraju da „u usporedbi s primjerice zapadnom Europom, postsocijalistička neoliberalna urbanizacija u Hrvatskoj i regiji pati od jačeg demokratskog deficita“ te postoji „relativno visoka potreba za artikulacijom alternativnih modela upravljanja javnim sektorom“. Ta se potreba potvrđuje ranijim navodima ovih autora, pri čemu se referiraju na Woolcocka (1997), a prema kojemu su „razine političke participacije“ u gradovima europske „semi-periferije“ niže nego u zapadnoj Europi, a kao rezultat toga „političke elite nisu sklone uključivati građane u mehanizme odlučivanja i vladati na transparentan način“. Tako konstatiraju da su takvi gradovi „responzivniji interesu kapitala i tolerantniji na ilegalne radnje, što dovodi do raširenije korupcije nego je to slučaj u gradovima zapadne Europe“ (Woolcock, 1997, prema Dolenec, Doolan, Tomašević 2015:3).

U artikulaciji i iznalaženju alternativnih metoda i opisivanju nove urbane dinamike, odnosno prikupljanju i prenošenju znanja, metoda i alata nužnih za afirmaciju participacije građana u procesima prostornog razvoja temeljenima na pristupu „odozdo“¹⁹, može poslužiti iskustvo OCD usmjerenih na pitanja pravednog prostornog razvoja urbanih područja u Hrvatskoj. Karakteristike pristupa koji zagovaraju su *grassroots*, decentralizirano i nehijerarhijsko udruživanje, lokalni kontekst, zajednica kao pokretač djelovanja i konceptualizacija javnog dobra kao artikulacija njezinih želja i potreba. Trajni je cilj porast građanskog uključivanja u donošenje odluka, a efikasnost

¹⁹ Njemu je suprotan pristup „odozgo“, karakterističan za tradicionalno planiranje, gdje su planeri, političari i privatni investitori jedini akteri u procesu donošenja odluka.

se procjenjuje kroz djelokrug tog angažmana kao pokazatelja snage civilnog društva. Planer u tom kontekstu ima savjetodavnu ulogu, u kontaktu s građanima istražuje konfliktnu situaciju, a njihove potrebe i želje pretvara u konstruktivna rješenja, istovremeno utječući na političke odluke. Željeni je rezultat tog pristupa institucionalna promjena u odnosima moći i preraspodjela resursa. Dolenec, Doolan i Tomašević se tako referiraju na Isin (2009) kad „aktivističko građanstvo“ definira kao ono koje ne karakteriziraju

„rutinski oblici sudjelovanja u unaprijed predviđenom vremenu i formatu, već oblikovanje pokreta koji reagiraju na izostanak mogućnosti sudjelovanja javnosti u procesu planiranja izgrađenog okoliša, i stoga dovode u pitanje postojeće zakone i propise, izazivaju institucije i zahtijevaju preobrazbu postojećih oblika participacije“. (Isin, 2009, prema Dolenec, Doolan, Tomašević, 2017:24).

3. METODOLOGIJA I PREDMET ISTRAŽIVANJA

3.1. Nacrt istraživanja

Za istraživanje različitih pristupa koji u edukaciji i poticanju participativnih procesa u kontekstu prostornog razvoja primjenjuju OCD na području RH kao primjer je odabrano djelovanje pokreta odnosno udruge Pravo na grad i inicijative Pulska grupa. Pregledom sadržaja objavljenog na mrežnim stranicama OCD koje su predmet analize, u stručnim publikacijama u vlastitoj nakladi, u tiskanim glasilima u vlastitoj nakladi i u medijskim objavama od 2005. godine do danas izdvojene su najbitnije aktivnosti odnosno značajni pojedinačni slučajevi koji se koriste u analizi sadržaja.

Glavni cilj analize sadržaja je ispitati modele djelovanja usmjerenog na ne-stručnu javnost i sadržaj njihovih poruka u odnosu na kvalitativne kriterije za odabir kategorija sadržaja. Prvi je cilj stoga ispitati sadržaj aktivnosti kojima ove OCD senzibiliziraju građane na nužnost sudjelovanja u procesima odlučivanja o oblikovanju izgrađene okoline. Drugi je cilj ispitati kojim metodama i alatima ove OCD pritom raspolažu.

Odabrane jedinice analize uključuju tematski odgovarajući sadržaj objavljen na mrežnim stranicama OCD koje su predmet analize, u stručnim publikacijama u vlastitoj nakladi, u tiskanim glasilima u vlastitoj nakladi, u medijskim objavama odnosno najavama i priopćenjima po provedenim aktivnostima uključivanja i poticanja samoorganizacije građana tj. radionicama, tribinama i javnim predavanjima.

Kvalitativni kriteriji za određivanje kategorija sadržaja uključuju:

- promicanje ideje zajedničke odgovornosti za neposrednu okolinu;
- aktivnosti informativno-edukativnog karaktera koje upoznaju građane sa strukturom sudionika i zakonskim okvirom procesa odlučivanja u prostornom planiranju te olakšavaju razumijevanje službenih dokumenata;
- pomoć u artikulaciji specifičnih zahtjeva kod već uspostavljenih lokalnih grupa okupljenih oko određenog problema.

3.2. Predmet istraživanja

3.2.1. Kontekstualizacija djelovanja pokreta / udruge Pravo na grad

2005. godine pokret Pravo na grad nastao je u Zagrebu kao koalicija kulturnih i nevladinih udruga mladih okupljenih oko inicijative za uspostavljanje neovisnog kulturnog centra i pregovora o tom pitanju s nadležnim upravnim tijelima Grada i gradonačelnikom. U kontaktu s gradskom upravom pokret je u početku koristio zakonski predviđene oblike participacije u rješavanju svojih potreba, no radikalizirao je ciljeve i taktiku djelovanja kao odgovor Gradu na nepoštivanje dogovora, a Grad je potom reagirao sve većom represijom. Borba je do 2010. godine prerasla u veći sukob, do konačne okupacije Varšavske ulice kao metode otpora projektu izgradnje Cvjetnog prolaza – jednoga od najvećih protestnih pokreta građana u nedavnoj povijesti zemlje. Pokret je razotkrio vezu gradske politike s privatnim interesom investitora, uslijed čega je javni prostor ograđen i oduzet, a gradska uprava nastupila ignorirajući zahtjeve građana i važeći zakonski okvir procedura urbanog planiranja u RH. Kao i u kasnijim kampanjama, princip je i u ovom slučaju bio „odabir ciljeva borbe koji se koriste kao primjer sustavnih nepravilnosti u provođenju određenih politika“ (Dolenec, Doolan, Tomašević, 2017:20). Prema ovim autorima, drugi je temeljni princip djelovanja pokreta bilo

„taktičko umrežavanje s akterima i organizacijama u srodnim ali i različitim domenama; uglavnom u sferi civilnog društva, a kasnije i sa sindikatima i drugim institucionalnim akterima. Svrha je bila postići veći društveni utjecaj...“ (ibid.).

Premda je projekt Cvjetnog prolaza na kraju proveden, prosvjedne aktivnosti Prava na grad na njega su značajno utjecale, u prvom redu višegodišnjim odgađanjem i znatnim smanjenjem opsega. Vjerojatno najvažnije naslijeđe ovog protesta je „promjena igre“ kad je riječ o provedbi kapitalnih projekata u Zagrebu i drugdje (ibid. 29). Naime, pravna borba protiv ograđivanja javnog prostora i protestne aktivnosti ovog pokreta potaknuli su i olakšali druge prosvjede u Hrvatskoj i regiji te utjecali na civilno društvo općenito. Dolenec, Doolan i Tomašević kao jedno od najznačajnijih obilježja kampanje za Cvjetni trg tako vide

„to što je (...) istovremeno bila konkretna i opća, reflektirajući i mobilizirajući široku zabrinutost građana zbog sveprisutne korupcije, vezu između političkih i gospodarskih elita, propuste regulacije prostornog planiranja, kontrole i zaštite

na razini ministarstva, fenomen sukoba interesa i nedostatak sudjelovanja javnosti u urbanom planiranju“ (ibid. 19).

Nakon ovih prosvjeda i investitori i gradske uprave kod svakog novog projekta koji uključuje neki oblik javnog dobra moraju predvidjeti i mogućnost protivljenja javnosti, što je, potencijalno, temelj za stvarne participacijske procese i u urbanom planiranju. Autori kao „najrelevantniji dugoročni uspjeh prosvjeda“ ističu „jačanje aktivističkog građanstva u Hrvatskoj i regiji“ (ibid. 24).

Rezultati djelovanja ovog pokreta, koji „nije bio jednokratna konfrontacija, već desetljetni građansko-politički fenomen“ su jačanje civilnog društva, utjecaj na razvoj urbanih politika i poticanje angažmana građana i političkog sudjelovanja, a „mogu se čitati kao važni pokazatelji demokratizacije 'odozdo““ (ibid. 30). Ovi autori zaključuju da od 2005. godine do danas pokret odnosno udruga Pravo na grad oblikuje platformu za koherentnu kritiku procesa ograđivanja i komodifikacije javnog prostora, te se kontinuirano i argumentirano zalaže za demokratizaciju upravljanja javnim sektorom kroz upravljanje javnim prostorom i infrastrukturom načelima participativnog upravljanja i demokratske odgovornosti. Nakon 2010. godine usmjerava pozornost na nacionalni i regionalni prostor, te pruža resurse i stručna znanja drugim urbanim pokretima (kao što je primjerice suradnja s inicijativom Srđ je naš u Dubrovniku). Udruga²⁰ Pravo na grad podržala je više lokalnih borbi u Hrvatskoj i regiji i nastavila s izgradnjom mreže unutar Nacionalnog foruma za prostor, a 2013. godine s partnerima pokrenula još jednu koaliciju protiv koncesije najveće autoceste u RH, koja je u listopadu 2014. godine prikupila dovoljan broj potpisa građana za referendum protiv te privatizacije. Iako se radi presude Ustavnog suda referendum na kraju nije održao, kampanja je bila uspješna jer je Vlada odlučila odustati od projekta.

Udruga Pravo na grad svoje aktivnosti danas fokusira na djelovanje „protiv privatizacije i prekomjerne ekonomske eksploatacije javnih i zajedničkih dobara te prostora, s posebnim naglaskom na pitanja sudjelovanja građana i organiziranog civilnog društva u upravljanju javnim dobrima“. Također, smatraju se jednim od značajnijih civilno-društvenih aktera koji zagovaraju očuvanje javnog prostora i građansko sudjelovanje u odlukama o prostoru. Organizacija stoga među ciljevima navodi jačanje građanskog angažmana i doprinos demokratizaciji kao temelju otpora dominantnim ekonomskim i političkim procesima. Navode četiri paralelna aspekta

²⁰ Prethodno pokret, Pravo na grad 2009. godine postaje udruga.

djelovanja. Za potrebe ovoga rada odabrane su aktivnosti koje se tiču ciljeva navedenih pod točkama b. i d.

- a. (Su)organizacija kampanja
- b. Pružanje stručne pomoći lokalnim borbama u razvoju i provedbi njihovih kampanja, orijentaciji u zakonodavnom i prostorno-regulatornom okviru i povezivanju s drugim društvenim akterima koji im mogu pomoći u kampanji
- c. Umrežavanje lokalnih i nacionalnih inicijativa u borbi za prostornu pravdu, izgradnja partnerstava unutar i izvan civilno-društvenog polja i taktičkih platformi
- d. Prikupljanje i diseminacija stručnog znanja i iskustava iz prakse o procesima društveno-ekonomske transformacije koje se tiču javnih dobara, javnih usluga i javne infrastrukture ²¹

3.2.2. Kontekstualizacija djelovanja inicijative Pulska grupa

Inicijativa Pulska grupa neformalna je grupa aktivistički orijentiranih arhitekata koja svoje stručno znanje primjenjuje u iznalaženju rješenja za probleme u neposrednom okruženju koje promatraju i doživljavaju prvenstveno kao građani. Nastaje 2006. godine u Puli kao neformalna inicijativa grupe studenata arhitekture s tri arhitektonska fakulteta (Zagreb, Ljubljana i Venecija) okupljenih oko organizacije međunarodne arhitektonske radionice „Katarina 06“, koja postaje istoimeni projekt s ciljem oblikovanja strategije za revitalizaciju pulskog zaljeva u skladu s javnim interesom i pružanja otpora autoritarnom djelovanju države i gradske uprave u procesu prostornog razvoja istočne obale Istre koji obuhvaća i taj dio grada Pule. Početak tako označenog djelovanja može se locirati u 2000. godinu, kada je izrađen Generalni urbanistički plan Pule koji po prvi put za gradska područja tada još uvijek pod upravom Ministarstva obrane RH²², a koja očekuje proces demilitarizacije i prelaska u nadležnost Hrvatskog fonda za privatizaciju (vojna zona Vallelunga-Katarina i Monumenti, 2004. godine) odnosno Grada Pule (poluotok Muzil, 2007. godine), predviđa isključivo jednu

²¹ Izvor: <http://pravonagrad.org/about/>

²² MORH je 2001. godine upravljao s 15% ukupnog vlasništva u gradu Puli i nadzirao 60% obale. (Pulska grupa, 2008:5). 2005. godine, nakon utvrđivanja vlasništva nad vojnim zonama koje trebaju ući u sastav društva Brijuni rivijera d.o.o., ustanovljeno je da državi pripada 622 Ha, lokalnim samoupravama 379 Ha, 475 Ha je upisano kao društveno vlasništvo, a 286 Ha je predmet spora između države i lokalnih samouprava (ibid. 9).

namjenu: visoki turizam²³. Iduće godine predstavljen je elaborat IDS-a „Pula – demilitarizirani grad“²⁴ koji predviđa istu namjenu za poluotok Muzil veličine 163 Ha, te „Masterplan razvoja turizma Istre do 2010.“²⁵ koji u prvi plan smješta razvoj golfa. 2003. godine Vlada RH uz prihvaćanje skupštine Istarske županije osniva društvo s ograničenom odgovornošću Brijuni rivijera²⁶. 2004. godine donesen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o prostornom uređenju²⁷ koji sadrži Uredbu o uređenju i zaštiti zaštićenog obalnog pojasa mora – ZOP (NN 128/04)²⁸ koji seže 1 kilometar od obalne crte. Konačno, u 2018. godini Vlada Republike Hrvatske potpisuje s Gradom Pulom ugovor o uvjetima, pravima i obvezama za realizaciju turističkih i ugostiteljskih projekata na trima pulskim lokacijama koje su do 1990. godine bile u posjedu JNA (plaža i šuma Saccorgiana, obalni pojas tzv. Hidrobaze te poluotok Muzil). Koncesije su predviđene na 50 odnosno 99 godina (u slučaju Muzila). Pulska grupa (2010:171-174) tako prepoznaje „tri oblika isključenja građana na hrvatskoj obali“ koji se „u usmjeravanju sveukupne ekonomije ka turizmu“ suočavaju s „prijetnjom nemogućnosti pronalaska vansezonskog zaposlenja“, kao i „prijetnjom oduzimanja vlastite imovine ako prostorni plan [na koji ne mogu utjecati] predvidi golf igralište na njihovom zemljištu“. Tako zaključuju da su građani isključeni:

- a. „...iz političke sfere jer su opstruirani mehanizmi sudjelovanja. Ne mogu utjecati na političke odluke koje država donosi u svom središtu, a javna rasprava na lokalnoj razini je podređena jednosmjernim odlukama Vlade. U Puli je po pitanju privatizacije i komercijalne prenamjene vojnih područja uz obalu stvoren 'apsolutni konsenzus lijevih, desnih i regionalnih stranaka u Hrvatskoj'“.

²³ Područje Puntizele, Štinjanskog zaljeva i Hidrobaze predviđa se za visoki turizam, a širenje grada Pule prema sjeveru gdje se nalazi vojna zona Valledunga-Katarina (ibid. 4).

²⁴ Izrađivač plana je tvrtka Urbis 72.

²⁵ Izrađivač plana je Eulogio Bordas i tvrtka THR Barcelona.

²⁶ Dokument „Polazne osnove za pripremu i operacionalizaciju programa gospodarenja određenim nekretninama u državnom vlasništvu na području Istarske županije“, koji sastavlja Veljko Ostojić, tada član Županijskog poglavarstva zadužen za turizam i autor programa tvrtke Brijuni rivijera d.o.o., kao područje interesa predviđa zonu od Ontološkog rezervata Palud kraj Bala do rta Kamenjak (ibid. 6). Pulska grupa 2006. godine reagira na činjenicu da prostorno-programska studija nikad nije prezentirana javnosti, osim u šturom obliku, kroz ciljeve i viziju, što implicira da je ostala „planerska dokumentacija (strategija, analiza, kao i sami projekti) – tajna“ (ibid. 11).

²⁷ NN 30/94, 68/98, 61/00, 32/02 i 100/04

²⁸ „ZOP tretira jednako sav prostor udaljen jedan kilometar od linije obale, neovisno o tome radi li se o prirodnom ili urbanom okolišu, a njegova je najvažnija odredba da urbanistički planovi gradova i općina koji se nalaze na tom području moraju dobiti suglasnost nadležnog ministarstva prije nego ih usvoji lokalna samouprava, čime se proces planiranja na obali bitno razlikuje od onoga u ostatku države, a zakon građane po pitanju autonomije lokalne samouprave ne tretira jednako“. „Ideologija ZOP-a“ vidljiva je u izjavi Ivana Jakovčića (sjednica savjeta tvrtke Brijuni rivijera d.o.o., 11. svibnja 2007. godine): „Moramo riješiti problem bespravne gradnje da dobijemo ekskluzivnost lokacije“ (Pulska grupa, 2010:169-170).

- b. „...iz ekonomske sfere jer je političkom odlukom odabran 'turizam, odnosno tržište nekretnina' kao dominantan oblik ekonomije. Građanima koji ne žele ili nemaju uvjete baviti se špekulacijama preostaju poslovi u turizmu ili građevinskoj industriji“, dok se, zapravo, „isključuju čak i lokalni špekulanti“, budući da Vlada područje bivše vojne zone Muzil veličine 163 Ha (četvrtina grada) dodjeljuje „jednoj privatnoj kompaniji na narednih 66 godina“²⁹.
- c. „...iz korištenja prostora na obali, koje se tretira kao „atraktivna lokacija“ pa se cijene nekretnina uz more tako izjednačavaju sa „globalnima“. Stanovnicima je taj prostor, međutim, „životna sredina“. Druga razina te vrste isključenja je „fizička – pomoću žice“. U sprečavaju pristupa Muzilu, primjerice, „angažirana je i službena vojska“.

„Dugotrajno odbijanje bilo kakvog dijaloga vladajuće strukture s lokalnim stanovništvom i inicijativama koje se brinu za područje gradske obale“ inicijativa navodi kao razlog zbog kojeg je „radikalizirana početna ideja Pulske grupe“, temeljena na vjerovanju da se „koristeći postojeće urbanističke alate i planove“ mogu promišljati „razvojni projekti za Pulski zaljev“. U proglasu objavljenom u toj fazi Pulska grupa (2008:19) ističe da je, „umjesto ekskluzivnih *resort* zona koje predviđa natječaj koji će polovinu Pulskog zaljeva dodijeliti jednom koncesionaru“, u situaciji u kojoj se otvaranje tog zaljeva „nazire prvi put u povijesti“ gradu potreban „preokret – prostor novog identiteta, nove solidarnosti, novih ekonomskih, sportskih i društvenih zona i novog stanovanja“. U prostoru koji „grad ima – i to na svojoj obali“ (ibid.). Tako zaključuju da se „kroz praksu otpora i korištenja bivše vojne zone rađaju ideje o drugačijem načinu stvaranja urbanizma i grada“. Smatraju da ideje koje „nastaju i potvrđuju se u praksi akcije imaju potencijal mijenjanja današnjeg urbanizma“, no potrebno ih je „strukturirati, obrazložiti i artikulirati“ (Pulska grupa, 2008:2).

U sljedećem koraku Pulska grupa tako postaje platforma za korištenje bivše vojne zone Katarina / Monumenti i raspravu o njoj, odnosno, šire, neformalna skupina građana koja potiče samoorganizaciju stanovnika kao alternativu privatizaciji grada, usmjerena na izgradnju konstruktivnih inicijativa s konkretnim zahtjevima i projektima. 2009. godine članovi Pulske grupe postaju dio inicijative za Muzil Volim Pulu, koja se definira kao mreža pojedinaca stvorena s namjerom upoznavanja poluotoka Muzila, njegovog otvaranja javnosti i javnog korištenja, te raspravu o njegovoj budućnosti. U

²⁹ Informacija iz 2010. godine, u konačnom obliku produljeno na 99 godina.

dokumentu „Pulska deklaracija“ objavljenom u zaključku zbornika „Grad postkapitalizma“ (2010) istoimene međunarodne konferencije koju je inicijativa Pulska grupa organizirala u Puli u kolovozu 2009. godine, navodi se da potpisnici grad zamišljaju kao:

„zajednički prostor koji pripada svima koji žive u njemu, koji u njemu nalaze uvjete za ispunjenje svojih političkih, društvenih, ekonomskih i ekoloških želja, te istovremeno na sebe preuzimaju solidarnost i zajedničke dužnosti“ (Pulska grupa, 2010:223).

„Mjesto u kojem zajedničko dobro prelazi iz nematerijalnog u materijalno i postaje sredstvom proizvodnje“ nazivaju „komunal“³⁰, koji definiraju kao

„zajednički teritorij koji nadilazi današnji oblik iskorištavanja gradova zasnovan na vlasništvu i tržištu nekretnina te naglašava postojanje drukčijih vrijednosti poput dostupnosti, upotrebe, aktivnosti ili brige“.

Takav oblik zemljišta stoga je vezan uz korištenje zemlje kao aktivan proces, a ne uz vlasništvo, kao pasivno stanje. Objašnjavaju da pojam „komunal“

„tradicionalno podrazumijeva zajednički prirodni resurs kojim upravljaju samoorganizirani korisnici, a takav je oblik upravljanja sve prisutniji i u napuštenim gradskim lokacijama gdje nastaju razne autonomne zone“.

Svjesni su da su „takvi prostori danas smješteni na društvenoj margini“, ali smatraju da „komunal može postati prostor za pojavu novih utopija“. Smatraju da ga je moguće razviti poštujući četiri temeljna načela³¹, koja oblikuju „matricu zasnovanu za zajedničkom sustavu vrijednosti“ koje „žele ugraditi u matrice gradova u kojima žive i djeluju“:

- a. „Pravo na [socijalnu] mobilnost“. Odnosi se na „jednako pravo pristupa mogućnostima koje grad nudi“ i „pravo na zauzimanje, upotrebu i stvaranje novih prostora“.

³⁰ Upotrebljavaju stari istarski naziv koji označava „ničiju zemlju, tj. zemlju koju svatko smije eksploatirati, gdje je ispaša stoke ili sječa stabala dozvoljena svima.“ Objašnjavaju da se termin „komunal“ ne koristi samo za zemlju koja je u javnom vlasništvu – pojedino privatno vlasništvo također postaje „komunal“, ako se „vlasništvo ne ispoljava u korištenju, tj. ako je zemlja zapuštena“. Zaključuju da je to „zemlja koju svi koriste, a ne pripada nikome“. U koncipiranju ovakve uporabe „komunala“ referiraju se na konceptualizaciju zajedničkog dobra prema teoretičarki političke ekonomije Elinor Ostrom (2006) i naglašavaju da ovakvi oblici upravljanja „umanjuju troškove nadzora i administracije jer korisnici sami obavljaju te aktivnosti, a često bivaju i produktivniji jer su pravila korištenja prilagođena specifičnim uvjetima, klimi, kulturi i željama same zajednice, te samim time nisu podređena univerzalnim pravilima koje propisuje Vlast bez obzira na kontekst“ (Pulska grupa, 2010:168-169).

³¹ Od njih za potrebe ovoga rada navodimo tri.

- b. „Fleksibilnost organiziranja“. Kao „početak procesa sudjelovanja građana u planiranju koji bi istinski omogućio odlučivanje u gradu“ i „prvi korak u oslobađanju od administrativnog urbanizma zasnovanog na dugogodišnjim projekcijama namjene koje se često kriminaliziraju“ vide „priznavanje prostora u kojima se prakticira fleksibilnost organiziranja i privremenog korištenja grada“.
- c. „Grad mnogih ekologija“. Odnosi se na „osnovnu tezu ekologije“ da stabilnost sustava počiva na raznolikosti, što bi trebalo primijeniti na, između ostalog, mentalnu ekologiju koja bi tako mogla „izražavati različite subjektivnosti“, društvenu ekologiju koja bi na taj način gradila „nove društvene odnose“, ekologiju okoliša koja bi razvijala „različite oblike života“, ekologiju znanja koja može „obogatiti edukaciju“ (ibid. 223-226).

Članovi Pulske grupe u svibnju 2011. godine osnivaju inženjersku zadrugu za projektiranje, urbanizam i oblikovanje „Praksa“, prvu takvu zadrugu u Hrvatskoj. U 2012. godini bili su hrvatski predstavnici na Venecijanskom bijenalu arhitekture, na prijedlog povjerenika Tomislava Pavelića koji je njihov koncept „komunala“ prepoznao kao mogući odgovor u adresiranju problema suvremenog društva i odnosa vlasti³². Na temu kustosa Bijenala Davida Chipperfielda, *Common ground*, Pulska grupa je tada odgovorila autorskom izložbom naziva „Neposredna demokracija traži neposredan prostor: traženje šire platforme za stvaranjem konsenzusa“, usmjerene, između ostalog, na „kolektivne borbe za materijalne resurse koje se trenutno odvijaju u različitim hrvatskim gradovima - Rijeci, Zagrebu, Splitu, Kutini, Pučišćima i Dubrovniku“ u „prostorima grada [koji] postaju poprištima sukoba gdje je zahtjev za neposrednom demokracijom stavljen u prvi plan“.³³ Emil Jurcan, član Pulske grupe i inicijative Volim Pulu, od 2015. godine je predsjednik Društva arhitekata Istre, a od 2017. godine predsjednik Udruženja arhitekata Hrvatske.

³² Izvori: <http://praksa.hr/bijenale-venecija/#title>,
<http://praksa.hr/unmediated-democracy-demands-unmediated-space/#title>,
<http://praksa.hr/forum-pula/#title>,
<http://praksa.hr/bijenale-2/#title>,
<http://praksa.hr/unmediated-democracy-venice/#title>

³³ Izvori: <http://praksa.hr/novine-muzil/#title>
http://www.praksa.hr/uploads/bijenale/unmediated%20democracy_web.pdf

4. REZULTATI I INTERPRETACIJA

4.1. Analiza sadržaja odabranih aktivnosti Prava na grad

Kao najbitnije aktivnosti pokreta odnosno udruge Pravo na grad u poticanju participativnih procesa u kontekstu prostornog razvoja izdvojen je edukativno-informativni program „Urbanistička početnica“, stručna pomoć inicijativi stanovnika zagrebačke Trnjsanske Savice Čuvamo naš park okupljenih oko obrane javnog prostora na lokalnoj razini i serija radionica čitanja i tumačenja Generalnog urbanističkog plana namijenjena široj javnosti.

„Urbanistička početnica“

Program „Urbanistička početnica“, u kojem udruga Pravo na grad sudjeluje kao jedan od provoditelja³⁴, odabran je kao odgovarajući primjer jer sadržajno odgovara kategorijama aktivnosti koje promiču ideje zajedničke odgovornosti za neposrednu okolinu i aktivnosti informativno-edukativnog karaktera koje upoznaju građane sa strukturom sudionika i zakonskim okvirom procesa odlučivanja u prostornom planiranju te olakšavaju razumijevanje službenih dokumenata. Radi se o „partnerskom edukativno-informativnom projektu“ usmjerenom na edukaciju javnosti o organizaciji prostora s fokusom na „edukaciju ne-stručne javnosti, tj. one javnosti koja svakodnevno koristi prostor ali se profesionalno ne bavi njegovom organizacijom i planiranjem“³⁵ odnosno usmjerenom na

*„osnovna pitanja urbaniteta, percepcije i artikulacije prostora, arhitekture, urbanizma, dizajna i umjetnosti u javnim prostorima i načine na koje se oni oblikuju, koriste i planiraju pod utjecajima ekonomskog pritiska na njih i promjena uvjetovanim ubrzanim izgrađivanjem, eksploatacijom prirodnog i urbanog okoliša“.*³⁶

U opisu aktivnosti kao ciljeve djelovanja navodi se:

- *„educirati mlade ali i sve zainteresirane o urbanizmu, prostornom planiranju i gospodarenju prostorom“*

³⁴ Sudjeluju organizacije iz područja nezavisne kulture: udruge Art radionica Lazareti (Dubrovnik), BLOK (Zagreb), KA-MATRIX (Karlovac), Drugo more (Rijeka), Pravo na grad (Zagreb), Platforma 9,81 (Split, Zagreb) i ustanove Multimedijalni kulturni centar Split i Muzej moderne i suvremene umjetnosti iz Rijeke.

³⁵ Preuzeto s: <http://www.platforma981.hr/wp-content/uploads/2018/01/Platforma-981-godisnji-izvjestaj-2016-web.pdf>

³⁶ Preuzeto s: <https://www.kulturpunkt.hr/content/urbanisticka-pocetnica-4>

- „informirati širu javnost o temama urbanog planiranja i utjecaju lokalnih i nacionalnih politika na prostor te potaknuti raspravu i pokazati inovativne načine planiranja, označavanja, identifikacije i komunikacije o i sa prostorima javnosti“
- „prijenos znanja o socijalnim, ekonomskim, ekološkim, estetskim i etičkim implikacijama organizacije životnog prostora, te osnaživanje građana za sudjelovanje u procesima organizacije prostora“³⁷

Ističu da „edukacija nije postavljena apstraktno nego se bavi konkretnim situacijama prostornog planiranja i tako dovodi do osnaživanja građana za sudjelovanje u procesima organizacije prostora“³⁸, a „sve organizacije bave se zadanim tematskim okvirom i pristupaju mu iz vlastite perspektive djelovanja te daju doprinos kontekstualizacijom teme u lokalni kontekst, provedbom lokalnih aktivnosti i doprinosom korpusu znanja 'Urbanističke početnice'“³⁹.

Ispred udruge Pravo na grad u okviru ovog projekta radionice osmišljavaju i provode Antun Sevšek (dipl.ing. arh., Pravo na grad, Savez udruga Operacija grad, ranije Platforma 9,81) i Iva Marčetić (dipl.ing. arh., Pravo na grad, ranije Pulska grupa). Jedan primjer je modul radionica „Urbanistička početnica za aktiviste“ koja „tematizira prostorno planiranje i s njime povezan zakonski okvir“, organiziranih primjerice 2014. godine u Dubrovniku i u Zagrebu. Radionica je namijenjena „aktivistima i svima koji su na raznim razinama angažirani u zaštiti javnog interesa povezanog s prostornom problematikom, a u cilju približavanja i pojašnjavanja osnovnih sastavnica i mehanizama ovog procesa“. Osim „teoretskog i tehničkog dijela“ svrha radionice je i „analiza pojedinih slučajeva“ izrada „problemskih karata kojima će se osvijestiti prostori u kojima se odvijaju“. U završnoj fazi predviđa se „formuliranje primjedbi na prostorno-plansku dokumentaciju kao osnovni zakonski definiran alat za uključivanje javnosti u ovaj proces“⁴⁰. U ovaj modul ulazi i primjer radionice usmjerene na promišljanje namjene konkretne lokacije, poput one koju su 2014. godine u okviru festivala „Moje, tvoje, naše“ u organizaciji riječke udruge Drugo more u Harteri održali arhitekti iz udruge Platforma 9,81 (Split) i Pravo na grad, kao program „Urbanističke početnice“. Cilj je bio okupljanje „zainteresiranih aktera i stručnjaka kako bi zajedno

³⁷ Preuzeto s: <http://hdka.hr/2014/12/primjena-geografskih-informacijskih-sustava-u-prostornim-analizama-primjer-povijesne-jezgre-dubrovnika/>

³⁸ Preuzeto s: <http://www.platforma981.hr/projekti/urbanisticka-platforma/>

³⁹ Preuzeto s: <http://mmsu.hr/dogadaji/urbanisticka-pocetnica-stanovanje-rijeka/>

⁴⁰ Preuzeto s: <http://hdka.hr/2014/12/primjena-geografskih-informacijskih-sustava-u-prostornim-analizama-primjer-povijesne-jezgre-dubrovnika/>

pronašli model prema kojem će Hartera trajno i stalno zaživjeti kao prostor kulture koje će biti primjenjivo u postojećim okolnostima“. Grad Rijeka je naime prostor Marganova u Harteri „u budućnosti namijenio kulturnim sadržajima“, a u njemu se „već održavaju povremeni i privremeni kulturni događaji“. Na radionici je predviđeno predstavljanje modela planiranja „koje se odnosi na prenamjene koje se mogu brzo implementirati kako bi ovaj prostor što prije zaživio na korist svih nas“, te predstavljanje i aktivno uključivanje „projekta HeartEra koji je aktualan primjer uključivanja zainteresiranih građana u urbanizam i urbano planiranje“. Najavljeno je i sudjelovanje „arhitekata, urbanista, sociologa, dizajnera, teoretičara, umjetnika, novinara, aktivista“. ⁴¹ Treći primjer je modul radionica i tribina o stambenim politikama organiziranih u 2015. godini. Primjerice, radionica organizirana u suradnji s udrugom BLOK (Zagreb), u okviru programa „Mikropolitike“, tematizira „osnove stambenih politika i načina na koje su proizvele s jedne strane prostor grada, s druge strane individualni dug, pa samim time i socijalnu krizu“, s naglaskom na pitanja „da li je i do koje mjere stan pravo i na koji način to pravo može biti zaštićeno“ te „aktualna aktivistička djelovanja u ovom polju te način na koji aktivizam može ograničiti političku raspravu ili uzdrmati temelje pristupa temi stanovanja“. ⁴² Također, u Rijeci je organizirana javna tribina naziva „Kako stanujemo?“, na temu „socijalne stanogradnje, kriterija i postupaka dodjeljivanja“ te „planova za budućnost“, koja je osim predstavnice Prava na grad uključivala i perspektivu projektanta te predstavnika Odjela gradske uprave za gospodarenje imovinom Grada Rijeke. ⁴³

INTERPRETACIJA:

Modul radionica namijenjenih aktivistima a koje tematiziraju prostorno planiranje i zakonski okvir u kojem se ono odvija ne obraća se isključivo „aktivističkom građanstvu“ kako ga definira Isin (2009), već zainteresirane građane koji su na neki način uključeni u aktivnosti koje se tiču konkretnih urbanih pitanja i urbanih politika osposobljava za kompetentnije djelovanje u tom području. Sadržaji koji se tiču problematike javnog stanovanja dio su aktivnosti udruge Pravo na grad u zagovaraju kvalitetnijeg formuliranja i implementiranja javnih politika u ovom području, a promoviraju ideju da bi stanovanje trebalo biti pravo koje je u nekom obliku zaštićeno. Mogli bismo reći da odgovaraju određenju „urbanog planiranja [koje nastaje] iz vizije

⁴¹ Preuzeto s: <http://drugo-more.hr/moje-tvoje-nase-urbanisticka-pocetnica/>

⁴² Preuzeto s: <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/mikropolitike-i-urbanisticka-pocetnica,2861.html>

⁴³ Preuzeto s: <http://mmsu.hr/dogadaji/urbanisticka-pocetnica-stanovanje-rijeka/>

boljeg“ ili barem „dobrog grada“ (Fainstein, 2009:19). Naime, pri promjeni društveno-političkog uređenja 1990-ih, stambeno zbrinjavanje građana od društvenog pitanja postaje individualno, ovisno o tržištu. Stanovanje je regulirano pravom na privatno vlasništvo, a nestaje koncept prava na stan (Ustav RH ga primjerice ne štiti). Rješavanje stambenog pitanja tako je ovisno o financijskim kretanjima tržišta, a područje javnog i socijalnog stanovanja gotovo više ne postoji – u Zagrebu se primjerice od ukupnog stambenog fonda svega 2% odnosi na javno stanovanje, a ono je uglavnom usmjereno samo na socijalno i ekonomski ugrožene građane i, u manjoj mjeri, na one po nekoj osnovi zaslužne. U sferi tržišnog najma je pak gotovo nemoguće osigurati priuštivo stanovanje u kojem stambeni troškovi ne prelaze 30% prosječnih mjesečnih prihoda. Istovremeno, stambene politike države temelje se na podacima iz popisa stanovništva prema kojima su preko 80% građana vlasnici stambene jedinice, a procjene stambenih potreba se ne provode. Jedine mjere subvencioniranja stanovanja vezane su uz tržište stambenih kredita. U tim okolnostima poticanje promišljanja o mogućnosti promjene trenutne paradigme, u smjeru razvoja javnog i socijalnog stanovanja, uz informiranje o procesima kojima je upravo izgradnja stambenih kapaciteta u Zagrebu, Rijeci i ostalim gradovima obilježenim razvojem industrije u 20. stoljeću proizvodila prostor grada, može djelovati emancipirajuće na način da ukazuje na potrebu iznalaženja vizije boljeg i pravednijeg grada, i poziva na promišljanje o procesima razvoja grada općenito.

Stručna pomoć inicijativi stanovnika zagrebačke Trnjanske Savice Čuvamo naš park okupljenih oko obrane javnog prostora na lokalnoj razini

Ovaj dio aktivnosti udruge Pravo na grad uključuje organizaciju tribine „Pravo na kvart“ u 2016. godini i radionice „Kakav park treba Savici? Otvorena radionica u parku“ 2017. godine te odgovara svim kategorijama relevantnima za analizu: u prvom su redu usmjerene na pomoć u artikulaciji specifičnih zahtjeva ove inicijative, ali se može prepoznati i promicanje ideje zajedničke odgovornosti za neposrednu okolinu te informativno-edukativni sadržaji koji upoznaju građane sa strukturom sudionika i zakonskim okvirom procesa odlučivanja u prostornom planiranju. Tribina „Pravo na kvart“ organizirana je u prosincu 2016. godine u prostorijama Mjesnog odbora Trnjanska Savica „povodom objave rezultata ankete provedene u ovom kvartu u kojoj se 77% ispitanika izjasnilo protiv planirane izgradnje crkve u parku“. Uz rezultate istraživanja, na tribini su „predstavljene i ideje o participativnom planiranju kvartova kao i o najboljim praksama izgradnje javnih i kulturnih sadržaja uz očuvanje javnog

interesa“ te tematizirano „djelovanje inicijative 'Čuvamo naš park'“ i „motivacija stanara za angažman u kvartu i borbi za očuvanje kvalitetnog javnog i zajedničkog prostora“⁴⁴. Uz predstavnike Prava na grad, na tribini su govorili i predstavnica inicijative Čuvamo naš park, predsjednik Društva arhitekata Zagreb i predstavnica GfK – Centra za istraživanje tržišta koji je proveo anketu. Iduće godine, u svibnju 2017. godine, u suradnji s inicijativom Čuvamo naš park, Društvom arhitekata Zagreba, Hrvatskim društvom krajobraznih arhitekata, Hrvatskim dizajnerskim društvom i Hrvatskim sociološkim društvom – Sekcijom za sociologiju prostora organizirana je radionica za građane „Kakav park treba Savici? Otvorena radionica u parku“. Cilj radionice bilo je zajedničko promišljanje parka odnosno demonstracija „primjene novih modela uključivanja građana u planiranje i unapređenje vlastitog životnog okoliša“. Uključivala je „razgovor sa stanovnicima u kojem će sudjelovati predstavnici strukovnih tijela, radni dio za građane u kojem svi zainteresirani imaju priliku iznijeti vlastite prijedloge uređenja“, te „demonstraciju metoda analize postojećeg stanja zelenih površina i biljnog materijala, režima korištenja i kretanja, urbane opreme i signalizacije te ostalih ulaznih podataka relevantnih za izradu kvalitetnog radnog prijedloga programa“. U zadnjem je dijelu predviđena „strukturirana rasprava o mogućim scenarijima razvoja parka na Savici“ kao model i primjer „novih modela uključivog i odgovornog djelovanja u javnim prostorima grada“.⁴⁵

INTERPRETACIJA:

Inicijativa Čuvamo naš park primjer je samoorganiziranog djelovanja građana okupljenih u zaštiti „uporabne vrijednosti“ centralnog javnog prostora kvarta koja se temelji na praksi svakodnevnog života i u kojoj je moguće ostvarivati „konkretna prava“, primjerice na odmor i igru (Lefebvre, 1996:66,101). Konkretno, radi se o zaštiti jednog „mjestu simultanosti i susreta, mjesta na kojima se razmjena neće smatrati razmjenskom vrijednošću, trgovinom i profitom“ i – u trenutku pokušaja neželjene gradske investicije u „novi“ park – otporu „homogenizaciji“ uslijed pokušaja umještanja „apstraktnog“ prostora neukorijenjenog u svakodnevnom životu naselja, i to mimo zakonskih procedura donošenja odluka u prostornom planiranju (Lefebvre, 2008 [1971]:17; 2009:189,204). U ovoj obrani zajedničkog prostora djeluju upravo oni

⁴⁴ Preuzeto s: <https://vizkultura.hr/pravo-na-kvart/> i <http://www.h-alter.org/vijesti/tribina-na-savici-zaustavimo-zajedno-samovolju-gradske-vlasti>

⁴⁵ Preuzeto s: <https://hdka.hr/2017/05/poziv-kakav-park-treba-savici-otvorena-radionica-u-parku-u-suradnji-s-hdka/>

„zainteresirani“: stanari koji onemogućavanjem potpunog ograđivanja postojećeg parka organizacijom cjelodnevnog (i noćnog) *čuvanja* parka sprječavaju daljnje planirane intervencije i, konačno, uspijevaju obraniti zajednički prostor. Odnosno, upravo je ova „prostorna praksa“ proizvela „društvene odnose i oblike“, tj. prostor *zajedničkog* (Lefebvre, 1991 [1974]; 2008 [1971]:20-22). Stručna pomoć Prava na grad u ovom se slučaju odnosi upravo na „formuliranje tendencija“ odnosno, vježbu „zajedničkog planiranja“ u kojem bi planeri bili „koordinatori“ koji artikuliraju, usmjeravaju i prevode u konstruktivna rješenja odluke na temelju potreba koje proizlaze iz svakodnevnog života stanovnika (Čaldarović, 1985:240). Također, organizacija radionice u kojoj uz stanovnike sudjeluje i niz stručnjaka koji predstavljaju stručne organizacije koje su i očekivani dionici u procesu prostornog planiranja, zaista daje primjer interdisciplinarnog participativnog procesa koji uključuje sve relevantne subjekte i koji Čaldarović (1985:272) definira kao „usmjeravanje korisnika na kreativnu suradnju u procesu izrade plana“, te ukazuje na djelovanje zagrebačkog pokreta / udruge Pravo na grad prema principu „taktičkog umrežavanja s akterima i organizacijama u srodnim ali i različitim domenama“, ovisno o kontekstu (Dolenec, Doolan, Tomašević, 2017:20).

Radionice čitanja i tumačenja Generalnog urbanističkog plana

Ova je aktivnost odabrana jer odgovara kategoriji informativno-edukativnog djelovanja koje upoznaje građane sa strukturom sudionika i zakonskim okvirom procesa odlučivanja u prostornom planiranju te olakšava razumijevanje službenih dokumenata. Uoči javne rasprave o izmjenama i dopunama GUP-a (između 12. do 26. rujna 2017. godine) udruga Pravo na grad je u suradnji s udrugom Zelena akcija organizirala radionice čitanja i tumačenja GUP-a u prostorima mjesnih odbora u četvrtima Maksimir i Novi Zagreb Istok te u Centru za kulturu Trešnjevka. Cilj radionica bio je informirati zainteresirane građane „što je GUP i što je njime definirano“, „kako ga čitati i tumačiti“ te „što donosi za pojedinačni kvart“, kao i ponuditi alate potrebne za oblikovanje „komentara ili primjedbe“ i informirati građane kojim tijelima javne uprave ih uputiti, te raspraviti „zašto je bitno uključiti se u procese prostornog planiranja pojedine zajednice“.⁴⁶ Na radionici je građanima predstavljeno i kako umjesto dokumenata i karata priloženih GUP-u i objavljenih na mrežnim stranicama Grada pri čitanju planova

⁴⁶ Preuzeto s: <http://www.cekate.hr/galerija-modulor/arhiva-galerija-modulor/zajednicko-citanje-gup-a-na-tresnjevci/>

koristiti jednostavniji i intuitivniji Geo portal. Naglašen je i problem GUP-a kao općeg plana prevelike detaljnosti i ekstenzivnosti koji se oslanja na „hijerarhijski strukturiranu paradigmu planiranja iz prošlog sistema“ koja se danas ne primjenjuje niti postoji sustav koji bi je provodio, a bilo bi ga moguće riješiti uvođenjem izrade „međuplana“ koji bi ga rasteretio. Na ovoj su radionici arhitekti iz Prava na grad naveli i da „njegove česte izmjene nisu problematične same po sebi jer se njima unose novi prijedlozi prema izmijenjenim potrebama građana“, no „problem je to što se, na žalost, izmjene najčešće donose prema potrebama privatnih investitora koji, čini se, imaju najveći utjecaj na provođenje politika u Gradu“. Upravo tome služe „nelogične“ kategorije „iznimke urbanih pravila“ i „gradski projekti“. Osim toga, ukazalo se na neadekvatnu, tek savjetodavnu, ulogu vijeća gradskih četvrti i potrebu da se „komunikacija spusti na kvartove“ jer u ovoj situaciji „stanovnici i krajnji korisnici tih prostora imaju najmanju i gotovo zanemarivu ulogu pri oblikovanju svog životnog prostora“. Na radionici na Trešnjevci zabilježeno je da su „visok odaziv građana, kao i brojna postavljena pitanja“ pokazali „ne samo visok interes zajednice za rješavanje problema u njihovoj neposrednoj okolini, već i očitu potrebu za ovakvim i sličnim događanjima“.⁴⁷

INTERPRETACIJA:

Ovaj modul radionica odgovara onom obliku djelovanja arhitekta i urbanista nekad zaposlenih u urbanističkim institucijama koje opisuje Sančanin (2008), a koji na terenu komuniciraju i tumače procedure i tekuće procese u prostornom planiranju zainteresiranim građanima, analizirajući kako oni tretiraju konkretne slučajeve. U tumačenju postojećih procedura arhitekti u slučaju ovih radionica građane detaljno informiraju o mogućnostima participacije unutar postojećeg zakonskog okvira, no zanimljivo je da im pružaju i kritički uvid u nedostatke sustava planiranja u ovom obliku, naglašavajući da stvarna participacija zapravo nije moguća bez postojanja srednjoročnog plana, te ističući nelogičnosti kategorije „urbane iznimke“ i „gradski projekti“ koje ukazuju na karakter postojeće prakse planiranja kao „tranzicijskog“ i „planiranja u neuređenim uvjetima“ (Čaldarović i Šarinić, 2015:210-211).

⁴⁷ Preuzeto s: <https://www.kulturpunkt.hr/content/iznimke-od-urbanih-pravila>

4.2. Analiza sadržaja odabranih aktivnosti Pulske grupe

Kako je ranije naznačeno, Pulska grupa nakon višegodišnjeg neuspješnog nastojanja uspostavljanja komunikacije s gradskom upravom, i predlaganja mogućih ekonomski, ekološki i socijalno održivih rješenja integracije područja nekadašnjih vojnih zona u postojeće tkivo grada iz perspektive stručnjaka koji se oslanjaju na „postojeće urbanističke alate i planove“, mijenja smjer i okreće se „praksi otpora i korištenja bivše vojne zone“. Smatraju da ideje koje „nastaju i potvrđuju se u praksi akcije imaju potencijal mijenjanja današnjeg urbanizma“, no potrebno ih je „strukturirati, obrazložiti i artikulirati“ (Pulska grupa, 2008:2). U ovom se dijelu tako predstavljaju njihove aktivnosti u razvoju platforme za korištenje bivše vojne zone Katarina / Monumenti, pri čemu potiču „samoorganizaciju stanovnika kao alternativu privatizaciji grada“. U nastavku slijede aktivnosti inicijative za Muzil Volim Pulu, usmjerene na zagovaranje otvaranja javnosti poluotoka Muzila i njegovog javnog korištenja, te raspravu o njegovoj budućnosti. U odnosu na prethodno određene kvalitativne kriterije za određivanje kategorija sadržaja, ovo djelovanje primarno odgovara tipu aktivnosti koje promiče ideje zajedničke odgovornosti za neposrednu okolinu i artikulira specifične zahtjeve uspostavljenih lokalnih grupa. Prepoznate su i aktivnosti informativno-edukativnog karaktera koje upoznaju građane sa strukturom sudionika i zakonskim okvirom procesa odlučivanja u prostornom planiranju te olakšavaju razumijevanje službenih dokumenata.

Korištenje bivše vojne zone Katarina / Monumenti

Pulska grupa (2010:116) navodi da je „...Katarina otočić u središtu Pulskog zaljeva. Korišten je kao baza za hidroavione do 1. svj. rata, ronilački centar do 1990., a vojska ga u potpunosti napušta 2003. godine. Od tada zgrade na otoku prolaze kroz razdoblje devastacije, pljačke, ali i sve češćeg privremenog korištenja za potrebe glazbeno-kulturnih festivala, ribolova, sporta, obiteljskih šetnju uz obalu i sl.“ U dokumentu „Katarina 08“, koji dijele na „Kronologiju“ i „Otpor“ objašnjavaju da se potonji dio sastoji od „šest točaka djelovanja koje proizlaze iz sadašnje društveno-političke situacije u Puli“, odnosno „iz našeg iskustva i rada kroz posljednje tri godine na području bivše vojne zone Katarina“. Naglašavaju da se nadaju da će taj rad, po „sistematizaciji i objašnjenju“ u tom dokumentu „postati upotrebljiv kao metodološka osnova za djelovanje u drugim sredinama sa sličnom problematikom“ (Pulska grupa,

2008:2). Te se aktivnosti između ostalog odnose na „demonstrativnu šetnju edukativnog karaktera“ u proljeće 2007. godine kroz tada nepristupačnu vojnu zonu Vallelunga do otoka Sv. Katarina, koja je putem objavljene karte lokacije upoznavala građane s potencijalima Katarine, kao i postojećim korisnicima, s ciljem promoviranja „intenzivnog korištenja i zauzimanja prostora napuštene vojne zone“ u pružanju otpora službenim prostornim planovima (Pulska grupa, 2010:122).

Druga aktivnost je primjerice analiza privremenog korištenja kompleksa Katarina⁴⁸ s hipotezom da korištenje prostora proizvodi planove, što podrazumijeva „obrnuti proces od tradicionalne prakse“, jer se „na taj se način postupno stvara planska osnova za lokaciju, a svaki je program testiran prije ucrtavanja u plan“. Kao primjer oblikovanja „nove infrastrukture koja se pojavljuje razvojem korištenja određenog prostora“, navode „samoorganiziranu brodsku liniju između centra grada i Katarine“ koju uvode sve učestaliji glazbeno-kulturni festivali koji se u tom prostoru tih godina odvijaju (Pulska grupa, 2008:122).

Treći primjer odnosi se na konceptualizaciju da „zadrugarstvo razvija grad“. Naime, Pulska grupa (2010:113-122) prepoznaje „nedostatak radnog prostora za obrtnike i kooperante“ uslijed procesa „deindustrijalizacije i fleksibilizacije proizvodnje“ u Puli. Tvornice smanjuju pogone i broj radnika, a „povećavaju broj suradnika, kooperanata i obrtnika koji pojedine segmente industrijskog rada obavljaju izvan same tvornice – u gradu, naselju ili vlastitoj garaži“. Međutim, „suvremena fleksibilna proizvodnja, kako nematerijalna tako i materijalna, rijetko je usklađena sa službenom namjenom prostora koji urbanistički plan fiksira na dugotrajne vremenske periode“ i tako ne predviđa „disperzirane radne prostore“ koji bi joj odgovarali. Naime, plan „u analitičkom dijelu prepoznaje obrtništvo kao aktivnost s najvećom stopom rasta u gradu“, no za tu namjenu ne predviđa niti jednu lokaciju u konačnom prijedlogu namjene. Stoga, smatraju, „proizvodnja u gradu pronalazi napuštenu gradska područja kako bi se ipak mogla prakticirati, pa i mimo službenih planova“. Nekadašnju vojarnu Karlo Rojc navode kao primjer zauzimanja napuštene zgrade radi „razvijanja nematerijalne proizvodnje, odnosno društvenih aktivnosti“, dok je vojna zona Katarina primjer „zauzimanja lokacije u cilju razvijanja materijalne proizvodnje“. Nakon prvih, privremenih korisnika, tijekom glazbeno-kulturnih festivala, otok počinju koristiti i oni

⁴⁸ „Studija slučaja Monumenti“ koju čine tri programske karte, a analizira tri događaja (dva od više različitih glazbenih i kulturnih festivala i arhitektonsku radionicu „Katarina 06“) koji su privremeno nastanili bivše vojno područje od svibnja do srpnja 2006. godine.

stalniji, za različite proizvodne djelatnosti: primjerice, pulska „ribarska flota kojoj gradska uprava nikad nije osigurala luku“. „Oni koriste Katarinu kao privezište, ali se na otoku vade i čiste pontoni za molove, a u halama se sklanjaju brodice radi sezonskog održavanja“. Osim toga, na Katarini brodogradilište Uljanik odlaže sekcije brodova, a pojedine organizacije iz Rojca koriste prostor za ljetne glazbene festivale. Proizvodnja koja se na otoku odvija „još je uvijek neformalna, kako u korištenju prostora, tako i u međusobnim vezama između proizvođača“. Međutim, u primjeru Rojca Pulska grupa prepoznaje kako je „formalizacija korištenja prostora, odnosno sklapanje ugovora o dugoročnom korištenju prostora, proizvelo i formalan tip organizacije“. Stoga, „ako je za nematerijalnu proizvodnju u Rojcu taj tip organizacije bila udruga, za materijalnu bi proizvodnju taj tip organizacije mogla biti zadruga⁴⁹“. Kako bi upozorili na mehanizam kojim zadruge mogu biti akteri proizvodnje prostora, referiraju se na sociologa Boaventuru de Santosa⁵⁰ koji definira zadruge kroz zaštitu gospodarskog interesa zajednice, ali i potencijal uvođenja direktne demokracije u ekonomsku sferu. Pulska grupa stoga zaključuje da se taj princip „ostvaruje suvlasništvom članova nad zadrugom“, a to im „omogućuje samostalno raspolaganje i upravljanje viškom vrijednosti i distribucijom profita“. Stoga upravo zadruge vide kao „subjekte razvoja grada, jer imaju mogućnost usmjeravanja profita u komunalne, odnosno zajedničke vrijednosti u prostoru“. Te nove, zajedničke prostore rada nazivaju „komunalima“, a prepoznaju da se „nalaze na rubu pravnog sustava države i suočavaju s pravno-političkom blokadom“. Pulska grupa, međutim, podržava, proučava i stimulira takva djelovanja, smatrajući ih „temeljnim potencijalom za razvoj novog pristupa proizvodnji samog grada“, te alatima „za nadilaženje sadašnje ekonomske recesije i političke autokracije“ (ibid.).

Nastavno, u konceptualizaciji „urbanizma kao metode zamišljanja dalekosežnih ciljeva“, navode da su „neposredna iskustva prikupljena radom na lokaciji dovela do postepenog razvoja mehanizama za samostalnu proizvodnju grada“. Primjer za to je „Plan Mediterraneo“ (2008) koji prikazuje šire područje Pule s naglaskom na „sedam napuštenih lokacija koje se neformalno koriste za različite oblike proizvodnje, dok

⁴⁹ Zakon o zadrugama (NN 34/11) definira takvu organizaciju kao „dragovoljno, otvoreno, samostalno i neovisno društvo kojim upravljaju njezini članovi, a svojim radom i drugim aktivnostima ili korištenjem njezinih usluga, na temelju zajedništva i uzajamne pomoći ostvaruju, unapređuju i zaštićuju svoje pojedinačne i zajedničke gospodarske, ekonomske, socijalne, obrazovne, kulturne i druge potrebe i interese i ostvaruju ciljeve zbog kojih je zadruga osnovana.“ Prema toj definiciji zadruga se temelji na „zadružnim vrednotama: samopomoći, odgovornosti, demokratičnosti, ravnopravnosti, pravičnosti i solidarnosti te moralnim vrednotama poštenja, otvorenosti, društvene odgovornosti i skrbi za druge“

⁵⁰ Izvor nije naveden.

službeni planovi u njima zamišljaju isključivo turizam“. Istovremeno, ovaj plan propituje „kako bi Mediteran izgledao kada bi se neformalna proizvodnja na njegovoj obali razvila u mrežu samoorganiziranih zadruga sposobnih da proizvode grad“. Polaze od teze da „onaj tko kontrolira infrastrukturu kontrolira i teritorij“, pa se stoga „put prema oslobađanju od nametnute kontrole krije u pronalasku vlastite infrastrukture“. Zaključuju da se ovakav prijedlog „alternativnog urbanizma“ temelji na „razvoju vlastite infrastrukture, uspostavljanju mreže zadruga i potenciranju postojeće proizvodnje na lokacijama“, a predstavlja viziju „postkapitalističkog urbanizma“ koji se usmjerava ka „pronalaženju tipologije za nove društvene oblike organiziranja“ (ibid. 123-126).

INTERPRETACIJA:

Pulska grupa odustajanjem od dijaloga s gradskom upravom uslijed izostanka političke volje za razmatranje mogućnosti modela prostornog razvoja koji bi integrirali Pulski zaljev u postojeće tkivo grada usmjerava djelovanje na praksu otpora i promišljanje „urbanizma kao metode zamišljanja dalekosežnih ciljeva“ do kojeg se dolazi kroz prepoznavanje i uvažavanje postojećih potreba i upotreba određenog prostora. U takvom određivanju zadaće urbanizma, uz zadaću „pronalaženja tipologije za nove društvene oblike organiziranja“, može se reći da ga prepoznaju kao proces oblikovanja „vizije boljeg grada“ (Fainstein, 2009:19), i to kroz gotovo dosljednu upotrebu Lefebvreovih (1996:66,101; 2008[1971]:17) konceptualizacija poput grada koji za stanovnike ima „uporabnu vrijednost“ odnosno omogućava realizaciju „konkretnih prava“ te izgradnju novih oblika „urbane društvenosti“ koja se stvara kroz „društveni život (*praxis*)“. U dijelu u kojem razvijaju *program* kojim zadrugarstvo proizvodi grad, oni zapravo „na terenu“ detektiraju i ispituju „implikacije i posljedice (...) eksperimentalne utopije“, te propituju mogućnost „obnavljanja (...) uvjeta za praktičnu participaciju“ (Lefebvre, 2008[1971]:23). Njihova percepcija uloge i djelovanja urbanizma odgovara Lefebvreovom stavu da je potrebno „isticati urbanističke modele koji obuhvaćaju 'modele' i prostorne forme (...) iznađene i predložene praksi“, a koji razvijaju „imaginaciju (...) koja se ulaže u prisvajanje“ (ibid. 26). Odnosno, predviđaju „programiranje [koje se] transformira tijekom realizacije“, a koje podrazumijeva „društvenu snagu koja može uložiti samu sebe u urbanost tijekom nekog dugog političkog procesa“ (ibid. 27). Naposljetku, i ovaj oblik programiranja kao ključne aktere predviđa one koji zarađuju od svojeg rada, odgovarajući na njihove

potrebe u procesu razvoja jednog modela „urbane društvenosti“ (ibid. 17). Pulska grupa, *planeri*, u tom su konceptu doista oni koji tek „formuliraju tendencije“ i „inventiraju stečeno iskustvo“ te na taj način kod građana promiču ideju zajedničke odgovornosti za neposrednu okolinu i pomažu u artikulaciji specifičnih zahtjeva već postojećih korisnika određenih prostora grada (ibid. 20-22).

Aktivnosti inicijative za Muzil Volim Pulu

Ovaj dio aktivnosti određuje zalaganje inicijative Volim Pulu za otvaranje poluotoka Muzila javnosti. Iako ga „nije predložila niti usvojila izvršna vlast nego inicijativa bez instrumentalizirane moći“, smatraju da „ostvarivanje [toga] nije moguće izbjeći“ jer je „želja za otvaranjem sve prisutnija među građanima“. Navode da stvaraju „uvjete za prakticiranje direktne demokracije u gradu, po mjesnim sastancima, plenumima ili na ulici“. Time, nastavljaju, inicijativa „prakticira autonomnu proizvodnju znanja, komunikacije, društvenih odnosa, ali i proizvoda poput novina, video i audio radova, glazbenih događaja, tribina, elaborata, ili prostornih studija.“ Svi su proizvodi besplatni i dostupni svima, a rad inicijative se financira samodoprinosom. Kao temelje za nastanak takve autonomne ekonomije vide „povjerenje, solidarnost i želju za dostizanjem zajedničkog cilja“. „Od početka 2009.“, kad je inicijativa objavila proglas u kojem se zahtijeva trajno dnevno korištenje Muzila, do trenutka izdavanja publikacije koja je ovdje poslužila kao izvor (2010), „objavljeno je više brojeva novina *Otvoreni Muzil*, organizirano nekoliko skupova, izmjerene su sve građevine na području Muzila, uključena su četiri fakulteta u proizvodnju vlastitih planova za tu lokaciju, a gradska uprava je u dva navrata posustala i otvorila Muzil građanima“. Gradske su vlasti time „osigurale trenutnu naklonost građana jer su poštovale njihove želje“, no „dugoročno je ostvaren jedan od ciljeva inicijative: Muzil je, nakon 150 godina zatvorenosti, otvorio vrata javnosti“. Zaključuju: „A jednom kada ljudi vide ovaj prostor otvorenim, ne postoji način da ga politička moć ponovno zatvori“. Njihovo je geslo stoga: „Muzil treba prvo otvoriti, pa upoznati, a tek onda planirati!“ (Pulska grupa, 2010:174-178).

U okviru ovih aktivnosti inicijativa Volim Pulu uoči javne rasprave o GUP-u Pule (29. listopada – 13. studenoga 2013. godine) – odnosno „javnog izlaganja 6.11.2013., kada će urbanisti iz Urbisa predstaviti izmjene i dopune PPU-a i GUP-a Pule“, a koje se najvećim dijelom tiče „Muzila gdje se planira golf teren, turistički

kapaciteti i popratni sadržaji za turistički resort⁵¹ – organizira zbor građana „namijenjenog svima koji se žele informirati o izmjenama temeljnih prostorno-planskih dokumenata grada Pule te se pripremiti za javnu prezentaciju“. Na javnoj raspravi 12. studenoga 2013. godine, na kojoj je sudjelovalo oko 500 građana, naglašavaju da nisu zadovoljeni uvjeti za „smislenu javnu raspravu, s konkretnim podacima“ – budući da „zbog zatvorenosti Muzila građani nisu imali na temelju čega promišljati mogućnosti razvoja grada na Muzilu i njegove prenamjene na opću dobrobit“. Tome je, međutim, mogao poslužiti elaborat⁵² izrađen tijekom 2009. godine po istraživanju i mjerenju objekata na Muzilu s ciljem prepoznavanja njegovog potencijala. Elaborat je bio polazište za izradu projekata projekcije budućnosti Muzila koje su tijekom 2009. i 2010. godine u organizaciji Pulske grupe izrađivali madridski i zagrebački studenti arhitekture, a koji su tijekom 2011. godine bili javno izloženi u Multimedijalnom centru Luka u Puli. Iako pravovremeno dostavljen nadležnim gradskim tijelima, Grad Pula elaborat nije uvažio.⁵³ Nakon javne rasprave, inicijativa Volim Pulu 11. studenog 2013. godine organizira javnu tribinu o promjenama gradskih prostornih planova koji se odnose na poluotok Muzil. Predstavnicima Grada predstavlja prijedloge za planiranje Muzila, a oko 300 građana ih u tome podržava, prisutnošću i sudjelovanjem u raspravi. Tom prilikom predlažu „prenamjenu postojećih objekata na Muzilu te njihovu dodjelu privremenim korisnicima, umjesto zatvaranja Muzila dok se za njega ne pronade adekvatni investitor“. Jedan od prijedloga je i razmatranje alternative turizmu, poput „smještaja svih sadržaja koji čine grad: škole, obrtničke radionice, trgovine, komunalna i ostala poduzeća, što bi, između ostalog, osiguralo poslove tijekom cijele godine“. Inicijativa predlaže da se „prije donošenja konačne odluke o Muzilu otvori široka javna rasprava koja bi uključila sve zainteresirane za njegovo osmišljavanje i planiranje“. Da bi se to postiglo, „potrebno je izuzeti Muzil iz aktualnog procesa izmjene GUP-a grada Pule“.

Osim „participativnog modela planiranja“, inicijativa se zalaže i za „sudjelovanje građana u upravljanju Muzilom“, te izražava želju za „ostvarivanjem suradnje s gradskim vlastima“. Ovaj su prijedlog podržali i građani koji su istaknuli da je pristup odlučivanja o Muzilu, odnosno djelovanju tvrtke Brijuni rivijera d.o.o.,

⁵¹ Izvor: <http://praksa.hr/zbor-gradjana/>

⁵² U ovom elaboratu su primjerice navedeni sadržaji koji se mogu neposredno koristiti, poput igrališta i javnih površina na Muzilu, ali i objekti koji se mogu staviti u funkciju uz minimalna ulaganja, poput kuhinja i spavaonica.

⁵³ Izvor: Radojčić (2013:3)

pogrešan jer isključuje građane.⁵⁴ U obrazloženju primjedbi na plan, koje je „potpisalo 1503 građana Pule“, inicijativa nadalje predlaže „postepeno planiranje kako bi se prostor integrirao u širu gradsku cjelinu“, „primjenu plansko-tehničkih metoda koje omogućavaju dugotrajni i participativni proces planiranja i uključivanje zainteresiranih subjekata (poslovnih, javnih i društvenih) u zajedničko upravljačko tijelo“. Nadalje, „budući da je više od 100 godina bio izolirano i nepristupačno područje, potrebno ga je planirati putem interdisciplinarnog upravljačkog tijela, sastavljenog od zainteresiranih subjekata; omogućiti korištenje postojećih prostornih resursa na Muzilu, kako bi se kroz praksu korištenja također ispitala optimalna namjena pojedinih područja“. Istim bi procesom „Muzil započeo neposrednu integraciju sa širim gradskim područjem – stoga planiranju Muzila treba prethoditi njegovo korištenje“⁵⁵. Arhitekt Vjekoslav Gašparović, član Pulske grupe i inicijative Volim Pulu, tako izjavljuje:

„Muzil ne možemo isplanirati u jednom potezu, kao što se to pokušava učiniti izmjenama i dopunama GUP-a koje su u tijeku. Pula može jedino postepeno rasti, a njezini građani naseljavati sjeverne i južne dijelove zaljeva da bi to jednoga dana bio grad koji se prstenasto razvio oko čitavog zaljeva“⁵⁶

Drugi član, arhitekt Emil Jurcan, navodi sljedeće: „Uvijek smo to zamišljali kao hibrid, ali u tom nekom političkom diskursu se stvar radikalizirala“. Napominje da njihova „zamjerka od starta nije bila turistička eksploatacija Muzila, već njegovo tretiranje kao jedne parcele“. „Predlagali smo da se fragmentira i da se onda dijelovi Muzila za koje se odluči da se komercijalno eksploatiraju – iznajmljuju, daju u koncesije – a oni koji se planom definiraju kao javno dobro ostanu na upravljanje javnim institucijama“. Ističe da su „po toj osnovi kritizirali monofunkcionalnost, isključivo turističku namjenu“, a „zalagali se da uz turizam bude i sitnog obrta, društvenog, kulturnog poduzetništva itd. – ali propitivali i način upravljanja, koji može biti javni, zajednički, privatni, ali i način korištenja, koji smo gledali od rekreativnog, čak i stambenog pa do tog gospodarskog“.⁵⁷

⁵⁴ Izvor: Mickov (2013:7)

⁵⁵ Izvor: Inicijativa Volim Pulu (2013:11)

⁵⁶ Izvor: Zelena Istra (2013:10)

⁵⁷ Izvor: Magdić, D. (2015) „Muzil bi tebao služiti i građanima i zaradi, monofunkcionalnost je štetna – intervju s Emilom Jurcanom“, <http://pogledaj.to/arhitektura/muzil-bi-tebao-sluziti-i-gradanima-i-zaradi-monofunkcionalnost-je-stetna/>

Usljedile su aktivnosti uključivanja zainteresirane javnosti u osmišljavanje vizije prostornog razvoja Muzila, a najznačajnija je projekt Muzil STARTER⁵⁸, koji su Zadruga Praksa i udruga Zelena Istra 2014. godine prijavili na natječaj DUUDI-ja „Projekti 100“, a kojim su, „u skladu s izraženim stajalištima stanovnika Pule“ predvidjeli aktivaciju objekata na Muzilu u svrhu društvenog i kulturnog poduzetništva. U prvom su koraku proveli „istraživanje javnog mnijenja“ stanovnika Pule „o namjeni i načinu korištenja poluotoka Muzil“. Navode da je „anketa pokazala da čak 90 posto građana smatra da bi se zgrade na Muzilu trebale staviti u funkciju lokalne zajednice te da o tome ne bi trebala odlučivati ni Vlada ni Grad, već građani Pule sami“. Potom su objavom otvorenog poziva za izražavanje interesa „mapirali potrebe za korištenjem prostornih resursa na poluotoku za razvoj lokalnog poduzetništva i općeg društvenog standarda u gradu“. Navode da su „reakcije pozitivne, a „interes za korištenje prostora velik“. „Predloženim modelom privremenog korištenja u svrhu društvenog i kulturnog poduzetništva“ predvidjeli su uspostavu „održivog modela upravljanja i održavanja Muzila“, koji „ne bi teretio postojeće ustanove već koristio potencijale lokalne zajednice“. Ideju su predstavili „relevantnim dionicima, građanima i potencijalnim korisnicima prostora te „napravili nužni arhitektonski snimak zgrada s procjenom nužnih ulaganja te procjenu troškova i koristi koja je potvrdila isplativost projekta“.⁵⁹

INTERPRETACIJA:

Aktivnostima koje zagovaraju otvoreni pristup puluotoku Muzilu koji bi podrazumijevao primjenu plansko-tehničkih metoda participativnog procesa planiranja i uključivanja zainteresiranih subjekata (poslovnih, javnih i društvenih) u zajedničko interdiciplinarno upravljačko tijelo, uz naglasak na praksi korištenja kojom se ispituje optimalna namjena pojedinih područja, Pulska grupa u okviru inicijative Volim Pulu

⁵⁸ Državni ured za upravljanje državnom imovinom (DUUDI) je u 2014. godini kroz javnu raspravu putem obrazaca prikupljao prijedloge za nove funkcije sto odabranih državnih nekretnina akcijom „Projekti 100“. Građani, poduzetnici, županije i općine pozvani su da osmisle i iznesu rješenja za objekte koji traže velika ulaganja, ali predstavljaju i velik potencijal za razvoj. Među ponuđenim nekretninama većinu čine napušteni vojni objekti i zemljišta, ali i primjerice zgrada Vjesnika u Zagrebu, bivša Željezara Sisak, bivša politička škola u Kumrovcu, Goli otok, vile u Opatiji, Lovranu, Dubrovniku i Trogiru, nekoliko bivših odmarališta – ukupno 20 milijuna četvornih metara izgrađenog i neizgrađenog zemljišta koje se nudi za prodaju, zakup ili najam, ovisno o prirodi i kvaliteti prijedloga koji im dođu na uvid. U sljedećoj je fazi, do koje nikad nije došlo, temeljem tih prijedloga predviđena organizacija javnih natječaja, a cilj koji ističe DUUDI jest pridonijeti razvoju gospodarstva lokalnih područja i boljoj kvaliteti života lokalnog stanovništva. Namjena im je određena u okviru aktualnih prostornih planova jedinica lokalne samouprave. (Izvor: Magdić, D. (2016) „(Ne)učinkovito upravljanje državnom imovinom“, <https://pogledaj.to/arhitektura/neucinkovito-upravljanje-drzavnom-imovinom/>)

⁵⁹ Izvor: <https://vimeo.com/140633471>

nastavlja s promicanjem ideje urbanog planiranja opisane u interpretaciji njihovih aktivnosti na području zone Katarina / Monumenti. Ovim se aktivnostima ipak vraćaju komunikaciji s gradskom upravom i korištenju konvencionalnih metoda participacije svih relevantnih sudionika u prostornom planiranju u zagovaranju postepenog razvoja programa za poluotok Muzil koje smatraju socijalno i ekonomski pravednim. Time pružaju otpor obliku programiranja koje u oblikovanju prostora primjenjuje ono što Lefebvre (2009:204, 1976:35) naziva „silama homogenizacije“, pri čemu, u uvjetima „tranzicijskog planiranja“, izostaje „procjena utjecaja određene izgradnje ili preuređenja ambijenta na bližu i daljnju okolinu“, a upitna je i mogućnost „kontrole procesa“ kroz urbano planiranje (Čaldarović i Šarinić, 2015:210-215). Pritom uspješno senzibiliziraju građane na nužnost uključivanja u ove procese, o čemu govori broj prisutnih na javnom izlaganju u njihovoj organizaciji, ali i na ranijoj javnoj raspravi, kao i broj onih koji podržavaju njihove primjedbe na plan u skladu s vrijednosnom orijentacijom prostornog razvoja Muzila koju zagovaraju. U tome koriste raznovrsne kanale i alate uključivanja javnosti: od uspješnog ishoda dozvole za organizirani javni posjet Muzilu, preko kontinuiranog elaboriranja ovog *programa* putem medija i u glasilima inicijative Volim Pulu (*Otvoreni Muzil*) odnosno udruge Zelena Istra (*ZInfo – mjesečnik udruge Zelena Istra*), do aktivnosti informativno-edukativnog karaktera poput organizacije zbora građana uoči javne rasprave o GUP-u te istraživanja javnog mnijenja o stavovima građana o Muzilu. Pritom je aktivnost kojom građane uključuju putem poziva na iskazivanje interesa za korištenje konkretnih prostornih resursa na Muzilu vrlo inovativan alat senzibilizacije javnosti na sklonost sudjelovanju u promišljanju prostornog razvoja.

5. RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Namjera ovog rada bila je propitati mogućnosti demokratizacije donošenja odluka o prostornom planiranju na lokalnoj razini uz sudjelovanje svih relevantnih struka i svih kategorija uključenih subjekata te ulogu organizacija civilnog društva kao sudionika tog procesa. Razumijevajući da je uvjet za sudjelovanje ne-stručne javnosti u tom području njezino poznavanje zakonskog okvira unutar kojeg se prostorno planiranje odvija, kao i strukture sudionika i mehanizama participacije dostupnih javnosti, uz generalnu upućenost u problematiku prostornog razvoja, naglasak je bio na ispitivanju socijalizacijsko-edukativne uloge OCD u kontaktu sa zainteresiranom javnosti.

Prvi dio rada posvećen je kontekstualizaciji prakse upravljanja prostorom i prostornog planiranja na nivou suvremenog grada općenito, kao i u RH. Ovdje je ona trenutno obilježena oblikom „tranzicijskog planiranja“, koje karakterizira izostanak „dugoročne i cjelovite vizije grada“ (Čaldarović i Šarinić, 2015:210-211). Istovremeno, procjenjuje se i da unutar trenutnog društveno-političkog okvira „političke elite nisu sklone uključivati građane u mehanizme odlučivanja i vladati na transparentan način“ (Woolcock, 1997, prema Dolenec, Doolan, Tomašević 2015:3). S idejom da demokratizacija prostornog planiranja podrazumijeva i postojanje nekog oblika „vizije boljeg [ili pravednog] grada“ (Fainstein, 2009:19), u nastavku je ponuđeno nekoliko teorijskih koncepata temeljenih na ideji „prava na grad“. Od njih je u kontekstu ovog rada vjerojatno najkorisniji Lefebvreov (1996:66, 2008[1971]:17) koncept grada koji ima „uporabnu vrijednost“ za svoje stanovnike, te dozvoljava izgradnju novih oblika „urbane društvenosti“ koja se stvara kroz „društveni život (*praxis*)“.

Unutar zakonskog okvira i predviđenih mehanizama participacije građana u prostornom razvoju u RH temeljnim su se nedostatkom pokazali princip uključivanja javnosti tek u fazi javne rasprave, karakterističan za oblik koji Čaldarović (1985:240) naziva „sudjelovanjem u smislu davanja primjedbi“, „sudjelovanjem 'poslije'“, odnosno tek „demokratskim ritualom“. Sljedeći je problem tek savjetodavna uloga vijeća gradskih četvrti u procesima donošenja odluka. Da bi unutar ovog okvira ipak sudjelovala, zadaću uključivanja i oblikovanja informirane, kompetentne i organizirane zainteresirane javnosti preuzimaju organizacije civilnog društva: udruge, inicijative i pokreti koji istražuju nove aspekte razvoja grada te istovremeno sudjeluju u tim transformacijama. Šalaj (2011:49) tako primjerice ističe ulogu „civilnog društva kao škole demokracije“.

U drugom se dijelu na primjeru udruge Pravo na grad i inicijative Pulska grupa ispituju mogućnosti, granice i perspektive djelovanja civilnog sektora u Hrvatskoj u procesu demokratizacije donošenja odluka u prostornom planiranju. Pri tome se kao osnovna prepreka za „kontrolu procesa“ kroz urbano planiranje, kako je opisuju Čaldarović i Šarinić (2015:212-215), a time i uključivanje javnosti, pokazao karakter Generalnog urbanističkog plana kao općeg plana prevelike detaljnosti i ekstenzivnosti koji se oslanja na „hijerarhijski strukturiranu paradigmu planiranja iz prošlog sistema“ koja se danas ne primjenjuje niti postoji sustav koji bi je provodio, kako primjećuju predstavnici Prava na grad⁶⁰. Tek uvođenje „'međuplana' koji bi ga rasteretio“⁶¹, odnosno „srednjoročnog planiranja“ koje „omogućava akomodiranje segmenata generalnog plana društvenoj zbilji“, omogućilo bi stvarno uključivanje građana u procese prostornog planiranja, uz revidiranje savjetodavne uloge vijeća gradskih četvrti u procesima odlučivanja (Čaldarović i Šarinić, 2015:214). Nadalje, princip „tranzicijskog planiranja“ koji opisuju Čaldarović i Šarinić (ibid. 2015:210) u Zagrebu se primjerice očituje u „nelogičnosti“ kategorija „iznimki urbanih pravila“ i „gradskih projekata“⁶² koje najčešće služe ispunjavanju potreba privatnih investitora⁶³ odnosno principu u kojem „gradonačelnici ili poduzetnici preuzimaju ulogu u planiranju grada koju je prije tridesetak godina imala država“. U Puli pak uz ovaj princip postoji i pristup programiranju prostora kroz procese koje Lefebvre (2009:204) naziva „silama homogenizacije“, a koji se mogu povezati s praksama *razvoja* suvremenih gradova u uvjetima neoliberalnog kapitalizma kroz strategije privlačenja kapitalnih investicija. Međutim, u ovom je slučaju akter i država⁶⁴, pa se taj pristup legitimira Uredbom o uređenju i zaštiti zaštićenog obalnog pojasa mora – ZOP (NN 128/2004) čija je „najvažnija odredba da urbanistički planovi gradova i općina koji se nalaze na tom području moraju dobiti suglasnost nadležnog ministarstva prije nego ih usvoji lokalna samouprava“, čime se „proces planiranja na obali bitno razlikuje od onoga u ostatku države, a zakon građane po pitanju autonomije lokalne samouprave ne tretira jednako“ (Pulska grupa, 2010:169-170).

⁶⁰ Izvor: Domladovac, M. (2017) „Iznimke od urbanih pravila“, <https://www.kulturpunkt.hr/content/iznimke-od-urbanih-pravila>

⁶¹ Ibid.

⁶² Vidi: Sevšek, A. (2016) „Potencijal preskočenih prostora“, <https://www.kulturpunkt.hr/content/potencijal-preskocenih-prostora>

⁶³ Izvor: Domladovac, M. (2017) „Iznimke od urbanih pravila“, <https://www.kulturpunkt.hr/content/iznimke-od-urbanih-pravila>

⁶⁴ Ekvivalent „gradskih projekata“ u Zagrebu na državnoj razini su tzv. strateški projekti.

U ovim uvjetima Pravo na grad u Zagrebu primjenjuje princip „odabira ciljeva borbe koji se koriste kao primjer sustavnih nepravilnosti u provođenju određenih politika“ te „taktičkog umrežavanja s akterima i organizacijama u srodnim ali i različitim domenama“, čime „jačaju aktivističko građanstvo u Hrvatskoj i regiji“ (Dolenec, Doolan, Tomašević, 2017:20,24). Prikupljeno znanje u sljedećim fazama koriste u aktivnostima koje odgovaraju svim kategorijama koje smo izdvojili kao bitne za socijalizacijsko-edukativnu ulogu OCD u demokratizaciji procesa prostornog planiranja odnosno senzibilizaciju i emancipaciju ne-stručne javnosti: promicanje ideje zajedničke odgovornosti za neposrednu okolinu; aktivnosti informativno-edukativnog karaktera; i pomoć u artikulaciji specifičnih zahtjeva kod već uspostavljenih lokalnih grupa okupljenih oko određenog problema. Tako primjerice u programu „Urbanistička početnica“ ukazuju na potrebu iznalaženja vizije boljeg i pravednijeg grada odnosno pozivaju na promišljanje o procesima razvoja grada općenito, što se nadovezuje na njihove aktivnosti zagovaranja kvalitetnijeg formuliranja i implementiranja javnih politika te je, prema Šalaju (2011), također jedna od uloga civilnog društva. U ovom programu, kao i u programu radionica čitanja i tumačenja GUP-a koje organiziraju uoči javnih rasprava o izmjenama i dopunama plana, upoznaju građane sa strukturom sudionika i zakonskim okvirom procesa odlučivanja u prostornom planiranju te olakšavaju razumijevanje službenih dokumenata poput programa namjene, ali pružaju i kritički uvid u nedostatke sustava prostornog planiranja u trenutnom obliku. U primjeru aktivnosti koje se tiču stručne pomoći inicijativi stanovnika zagrebačke Trnjanske Savice Čuvamo naš park tijekom trajanja samoorganiziranog otpora stanovnika, Pravo na grad djeluje iz perspektive stručnjaka koji bi, prema Lefebvreu (2008 [1971]:20-22), trebali tek „formulirati tendencije“. Odnosno, u organizaciji radionice u kojoj uz stanovnike sudjeluje i niz stručnjaka koji predstavljaju stručne organizacije koje su predviđeni dionici u procesu planiranja omogućavaju vježbu participacije u procesima prostornog razvoja koja zaista daje primjer interdisciplinarnog pristupa koji uključuje sve relevantne subjekte i koji Čaldarović (1985:272) definira kao „usmjeravanje korisnika na kreativnu suradnju u procesu izrade plana“.

Pulska grupa (2010:123-126) pak u jednoj fazi svoga djelovanja uslijed nemogućnosti komunikacije s gradskom upravom odustaje od korištenja „postojećih urbanističkih alata i planova“ u promišljanju razvoja Puskog zaljeva i usmjerava se ka praksi otpora i programiranja kroz poimanje „urbanizma kao metode zamišljanja dalekosežnih ciljeva“ do kojeg se dolazi kroz prepoznavanje i uvažavanje postojećih

potreba i upotreba određenog prostora te iznalaženje „tipologije za nove društvene oblike organiziranja“. Time zapravo konceptualizira proces oblikovanja „vizije boljeg grada“ koja bi bila usmjerena na uvažavanje i zajedničko oblikovanje općeg, javnog ili zajedničkog dobra, a izostaje u pristupu programiranju prostornog razvoja kako u Puli, tako i u Zagrebu (Fainstein, 2009:19). U programu postupnog razvoja urbanih cjelina koji zagovaraju moguće je prepoznati cijeli niz manifestacija „prava na grad“, poput primjerice Lefebvreove (1996:66, 101, 2008 [1971]:17) konceptualizacije grada koji za stanovnike ima „uporabnu vrijednost“ odnosno omogućava realizaciju „konkretnih prava“ te izgradnju novih oblika „urbane društvenosti“ koja se stvara kroz „društveni život (*praxis*)“. Ovakvo vrijednosno usmjerenje u sljedećoj fazi upotrebljavaju u zagovaranju integriranja poluotoka Muzila u postojeće tkivo grada grada kroz primjenu plansko-tehničkih metoda participativnog procesa planiranja, uključivanje svih relevantnih subjekata u zajedničko upravljanje te socijalno i ekonomski pravedan program namjene. Pritom senzibiliziraju građane na nužnost uključivanja u ove procese, također primjenjujući sve kategorije aktivnosti koje smo izdvojili kao bitne za socijalizacijsko-edukativnu ulogu OCD u demokratizaciji procesa prostornog planiranja. Neke od aktivnosti informativno-edukativnog karaktera srodne su aktivnostima Prava na grad, poput primjerice organizacije zbora građana uoči javne rasprave o GUP-u. Druge, koje se oslanjaju na uvjerenje da iskustvo upotrebe prostora treba doći prije programiranja njegove namjene, ponešto su različite jer odgovaraju na specifični lokalni kontekst Pule. Tako se primjerice ističe organizacija posjeta zainteresiranih građana Muzilu, kojem je javni pristup inače ograničen, potom izrada elaborata s ciljem prepoznavanja njegovog potencijala na temelju kojeg je izrađeno više projekata projekcije budućnosti Muzila dostupnih javnosti tijekom godine dana u prostoru javnog kulturnog centra, istraživanje javnog mnijenja o stavovima građana o potencijalnim namjenama Muzila, te njihovo uključivanje putem poziva na iskazivanje interesa za korištenje konkretnih prostornih resursa na Muzilu za potrebe izrade alternativnog programa namjene. Inicijativa pritom senzibilizira građane Pule na nužnost sudjelovanja u ovim procesima i kontinuiranom prisutnošću u medijskom prostoru grada.

U aktivnostima obje organizacije vidljiv je značajan odaziv javnosti, što ukazuje na interes građana za sudjelovanjem u procesima razvoja izgrađene okoline i potkrepljuje tvrdnju o postojanju „relativno visoke potrebe za artikulacijom alternativnih modela upravljanja javnim sektorom“ (Dolenec, Tomašević i Doolan,

2017:28). Organizacije civilnog društva čije je djelovanje analizirano doista pružaju okvir za stvaranje navike suradnje, solidarnosti i uvažavanja vrijednosti javnog dobra i „naviku zajedničkoga djelovanja građana“ te ispunjavaju ulogu civilnog društva u „podizanju kvalitete socijalnih, ekonomskih i političkih“ procesa u suvremenim demokratskim društvima kroz funkcije osiguravanja dodatnog prostora i kanala za promoviranje i zastupanje određenih interesa pred donositeljima odluka, doprinosa kvalitetnijem javnom diskursu o zajedničkim problemima te kontrole i kritičkog nadzora nad funkcioniranjem vlasti (Šalaj, 2011:52, 55-56). Međutim, potonja, kao i neke od ostalih funkcija koje Šalaj (2011) navodi – poput sudjelovanja u kvalitetnijem formuliranju i implementiranju javnih politika, poticanja reformi postojećih demokratskih institucija i procedura te stimulacije političke participacije građana (koja u slučaju prostornog planiranja neće biti samo performativnog karaktera) – vezane su uz političku imaginaciju i političku volju. Pritom postoji svijest da političku dimenziju suvremenog grada (i društva) određuje ona ekonomska, a ona se danas u znatnoj mjeri temelji upravo na ekonomiji rentabilnog investiranja (globalnog) kapitala u prostorne resurse.

Ipak, kako Sančanin (2008:147) ukazuje, „tehničko znanje utopije ne smije se brisati iz pamćenja jer bi nam moglo biti vrlo korisno u bližoj budućnosti“, a odnosi se na „komunikacijsku čestitost stručnjaka“ u odnosu prema gradu i njegovim stanovnicima koja potiče interes i promiče uključivanje građana u procese prostornog razvoja. Organizacije civilnog društva poput Prava na grad i Pulske grupe dio su mreže OCD koje u Hrvatskoj i regiji djeluju upravo u skladu s ovom napomenom. Povezuje ih pružanje otpora unutar srodnih konteksta lokalnih problema izazvanih komodifikacijom prostornih resursa i javnih usluga kroz taktike i kampanje kolektivne borbe za materijalne odnosno prostorne resurse. Tako stvaraju uvjete za izgradnju novih oblika „urbane društvenosti“ kako je zamišlja Lefebvre (2008 [1971]:20), a podrazumijeva da „urbana strategija utemeljena na znanosti o gradu (...) da bi postala djelatna (...) ima potrebu za društvenom podrškom i političkim snagama“ (ibid. 24). „Društvena podrška“ se pritom ostvaruje eksperimentom i „prisvajanjem“, budući da

„Samo društvena snaga koja može uložiti samu sebe u urbanost tijekom nekog dugog političkog iskustva, može preuzeti odgovornost za ostvarenje programa koji se tiče urbanog društva“ (ibid. 26-27).

Stoga možemo reći da ove organizacije djeluju i pod geslom koje je Pulska grupa upotrijebila u nastupu na Venecijanskom bijenalu arhitekture 2012. godine: „Neposredna demokracija zahtjeva neposredan prostor“⁶⁵.

⁶⁵ Vidi: Pulska grupa (2012) „Unmediated Democracy Demands Unmediated Space“, katalog hrvatskog paviljona na Venecijanskom bijenalu arhitekture 2012. godine, http://www.praksa.hr/uploads/bijenale/unmediated%20democracy_web.pdf

6. POPIS LITERATURE

Bauman, Z. (2011) *Tekuća modernost*. Zagreb: Pelago.

Bohle, D. i Greskovits, B. (2013) *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*. Ithaca; London: Cornell University Press.

Butković, L. (2012) „Prostorno-planerske službe Grada Zagreba i procedure planiranja“ (8-12). U: *Participacija u procesima razvoja izgrađene okoline: Izvještaj o terenskom istraživanju*, ur. I. Toš. Zagreb: Filozofski fakultet, Katedra za antropologiju.

Čaldarović, O. (1985) *Urbana sociologija*. Zagreb: Globus.

Čaldarović, O. i Šarinić, J. (2015) *Suvremena sociologija grada. Od nove urbane sociologije, prema sociologiji urbanog*. Zagreb: Jesenski&Turk.

Dolenec, D., Doolan, K. i Tomašević, T. (2015) „Metamorphoses and meaningfulness: the Right to the City movement in Croatia“, izlaganje na konferenciji „Resistance or Resilience?: new avenues of activist citizenship in Southeast Europe“ održano u Londonu 7. svibnja 2015.

Dolenec, D., Doolan, K. i Tomašević, T. (2017) „Contesting Neoliberal Urbanism on the European Semi-periphery: The Right to the City Movement in Croatia.“ *Europe-Asia studies*. 69 (9): 1-29.

Fainstein, S. S. (2009) „Planning the Just City“. U: *Searching for the Just City*, ur. P. Marcuse *et al.* London; New York: Routledge.

Fung, A. (2003) Associations and Democracy: Between Theories, Hopes, and Realities. *Annual Review of Sociology*, 29: 515-539.

Harvey, D. (2008) „Pravo na grad“. U: *Operacija grad: Priručnik za život u neoliberalnoj stvarnosti* (str. 40-59), ur. L. Kovačević *et al.* Zagreb: Savez za nezavisnu kulturu i mlade; Multimedijalni institut; Platforma 9,81 – institut za istraživanja u arhitekturi; BLOK – Lokalna baza za osvježavanje kulture; SU Klubtura/Clubture. [Izvorno u: New Left Review, 53. godište, rujan-listopad 2008., (23-40).]

Harvey, David (2010) „Pravo na grad“. *Diskrepancija*. 10 (14-15): 89-92. [Izvorno u: *International Journal of Urban and Regional Research* (2003). 27 (4)]

Harvey, David (2012) *Rebel cities: from the right to the city to the urban revolution*. New York: Verso.

Habermas, J. (1992) *Faktizität und Geltung*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Hirst, P. (1994) *Associative Democracy: New Forms of Economic and Social Governance*. Amherst: University of Massachusetts Press.

Hyden, G. (1997) „Civil Society, Social Capital, and Development: Dissection of a Complex Discourse“. *Studies in Comparative International Development* 32 (1): 2-30.

Isin, E. (2009) „Citizenship in flux: The figure of the activist citizen“, *Subjectivity*, 29: 367-388.

INURA – International Network for Urban Research and Action (2018) „The New Metropolitan Mainstream INURA Project“, URL: <https://www.inura.org/v2/index.php/activities/nmm-project/> (26.8.2018.)

Lefebvre, H. (1976) *The Survival of Capitalism*. New York: St. Martin's Press.

Lefebvre, H. (1991) *The production of space*. Malden, MA; Oxford: Blackwell. [Izvorno: Lefebvre, H. (1974) *La production de l'espace*. Paris: Anthropos.]

Lefebvre, H. (2008) „Pravo na grad“. U: *Operacija grad: Priručnik za život u neoliberalnoj stvarnosti* (str. 16-29), ur. L. Kovačević *et al.* Zagreb: Savez za nezavisnu kulturu i mlade; Multimedijalni institut; Platforma 9,81 – institut za istraživanja u arhitekturi; BLOK – Lokalna baza za osvježavanje kulture; SU Klubtura/Clubture.

Lefebvre, H. (2009) *State, Space, World. Selected Essays*. N. Brenner i S. Elden., ur. Minneapolis i London: University of Minnesota Press.

Mayer, M. (2012) „The 'right to the city' in urban social movements“. U: *Cities For People, Not For Profit - Critical Urban Theory and the Right to the City*, London, ur. Brenner, N., Marcuse, P., Mayer, M. New York: Routledge, Taylor and Francis Group.

Miloš, J. (2018) „Što su male komunalne akcije, a što komunalne aktivnosti, kako izgledaju financijski planovi gradskih četvrti i mjesnih odbora“, URL: <http://www.zagrebjenas.hr/izvjestaji-vijecnika/sto-su-male-komunalne-akcije-a-sto-komunalne-aktivnosti-kako-izgledaju-financijski-planovi-gradskih-cetvrti-i-mjesnih-odbora/> (5.8.2018.)

Ostrom, E. (2006) *Upravljanje zajedničkim dobrima: evolucija institucija za kolektivno djelovanje*. Zagreb: Jesenski i Turk.

Pavić-Rogošić, V. (2012) *Imaju li građani što za reći?: Sudjelovanje organizacija civilnog društva u donošenju odluka na lokalnoj razini. Rezultati istraživanja*. Zagreb: Odraz.

Putnam (2003) *Kako demokraciju učiniti djelotvornom*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Sančanin, M. (2008) „Kapitulacija zagrebačkog urbanizma“. U: *Operacija grad: Priručnik za život u neoliberalnoj stvarnosti* (str. 146-149), ur. L. Kovačević *et al.* Zagreb: Savez za nezavisnu kulturu i mlade; Multimedijalni institut; Platforma 9,81 – institut za istraživanja u arhitekturi; BLOK – Lokalna baza za osvježavanje kulture; SU Klubtura/Clubture.

Simmie, J. M. (1974) *Citizens in Conflict. The Sociology of Town Planning*. London: Hutchinson Educational.

Šalaj, B. (2011) „Civilno društvo i demokracija: što bi Tocqueville i Putnam vidjeli u Hrvatskoj?“. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 8 (1): 49-71.

Toš (2012) „Uvod“. U: *Participacija u procesima razvoja izgrađene okoline: Izvještaj o terenskom istraživanju*, ur. I. Toš. Zagreb: Filozofski fakultet, Katedra za antropologiju.

Woolcock, M. (1998) „Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework“. *Theory and Society*, 27 (2): 154-189.

Zukin, S. (1995) *The Cultures of Cities*. Cambridge, MA i Oxford: Blackwell.

7. POPIS IZVORA KORIŠTENIH U ANALIZI SADRŽAJA

Tiskani izvori: publikacije i novine

Inicijativa Volim Pulu (2013) „Zahtjeve građanske inicijative za Muzil Volim Pulu potpisalo 1503 građana: Građani zahtijevaju integraciju Muzila s gradom“. *ZInfo – mjesečnik udruge Zelena Istra: posebno izdanje posvećeno slučaju Muzil* (prosinac 2013., str.11).

Jurcan, E., (2006) „Planiranje kroz korištenje: O metodama konstruiranja slobode“. U: Jurcan, E., Mladinov, J., Perčić, M., Strenja, E. (ur.) *Katarina 06: Otvaranje pulske obale*. Pula: UPI-2M.

Mickov, D. (2013) „Tribina o prostornim planovima za Muzil – građani podržali inicijativu Volim Pulu: Prenamjena i korištenje umjesto zatvaranja i propadanja Muzila“. *ZInfo – mjesečnik udruge Zelena Istra: posebno izdanje posvećeno slučaju Muzil* (prosinac 2013., str.7).

Pulska grupa (2008) *katarina: DOKUMENT*. Pula: Pulska grupa.

Pulska grupa (2010) „Katarina – zabranjena proizvodnja na obali“. U: Pulska grupa (ur.) *Grad POST-kapitalizma*. Zagreb: Centar za anarhističke studije, str. 113-126.

Pulska grupa (2010) „Muzil – autonomija se ne dobiva, ona se proizvodi“. U: Pulska grupa (ur.) *Grad POST-kapitalizma*. Zagreb: Centar za anarhističke studije, str. 165-178.

Pulska grupa (2010) „Pulska deklaracija“. U: Pulska grupa (ur.) *Grad POST-kapitalizma*. Zagreb: Centar za anarhističke studije, str. 223-226.

Radojčić, D. (2013) „Muzil kradu gradu: Pljačkanje prostora“. *ZInfo – mjesečnik udruge Zelena Istra: posebno izdanje posvećeno slučaju Muzil* (prosinac 2013., str.3)

Zelena istra (2013) „Razgovor s povodom: Muzil je prostor neprocijenjive vrijednosti“ (transkript intervjua s Vjekoslavom Gašparovićem u radio-emisiji „Pilula“ na Radio Maestralu 2. studenoga 2013.). *ZInfo – mjesečnik udruge Zelena Istra: posebno izdanje posvećeno slučaju Muzil* (prosinac 2013. str. 10).

Internetski izvori

Pravo na grad (2018), URL: <http://pravonagrad.org/about/> (21.8.2018.)

Zadruga Praksa (23.3.2012.), „Pulska grupa izlaže na 13. bijenalu arhitekture u Veneciji“, URL: <http://praksa.hr/bijenale-venecija/#title> (14.8.2018.)

Zadruga Praksa (15.8.2012.), „Neposredna demokracija zahtijeva neposredan prostor: Video Igora Bezinovića i Hrvoslave Brkušić“, URL: <http://praksa.hr/unmediated-democracy-demands-unmediated-space/#title> (14.8.2018.)

Zadruga Praksa (15.8.2012.), „Neposredna demokracija zahtijeva neposredan Forum: Pulska grupa predstavila rad za bijenale u Puli“, URL <http://praksa.hr/forum-pula/#title> (14.8.2018.)

Zadruga Praksa (19.8.2012.), „Radovi u Veneciji pri kraju: Izvještaji Pulske grupe sa gradilišta“, URL: <http://praksa.hr/bijenale-2/#title> (14.8.2018.)

Zadruga Praksa (27.8.2018.) „Dovršen paviljon u Arsenalu: Otvaranje danas, 27.08. u 18h“ URL: <http://praksa.hr/unmediated-democracy-venice/#title> (14.8.2018.)

Zadruga Praksa (15.8.2012.) „Kolektivna borba za materijalne resurse: Novi broj novina Otvoreni Muzil“ <http://praksa.hr/novine-muzil/#title> (15.8.2018.)

Zadruga Praksa (15.8.2012.) „Unmediated Democracy Demands Unmediated Space“, katalog hrvatskog paviljona na Venecijanskom bijenalu arhitekture 2012. godine http://www.praksa.hr/uploads/bijenale/unmediated%20democracy_web.pdf (15.8.2018.)

Tomljanović, P. (25.4.2012.) „Katarina neće pasti“, URL: <http://pogledaj.to/arhitektura/katarina-nece-pasti/> (15.8.2018.)

Platforma 9,81 (2015) „Platforma 9,81: godišnji izvještaj za 2015.“ URL: <http://www.platforma981.hr/wp-content/uploads/2018/01/Platforma-981-godisnji-izvjestaj-2016-web.pdf> (16.8.2018.)

Kulturpunkt (19.4.2013.) „Urbanistička početnica 4“, URL: <https://www.kulturpunkt.hr/content/urbanisticka-pocetnica-4> (16.8.2018.)

Hrvatsko društvo krajobraznih arhitekata (3.12.2014.) „Primjena geografskih informacijskih sustava u prostornim analizama: primjer povijesne jezgre Dubrovnika“, URL: <http://hdka.hr/2014/12/primjena-geografskih-informacijskih-sustava-u-prostornim-analizama-primjer-povijesne-jezgre-dubrovnika/> (16.8.2018.)

Platforma 9,81 (2.6.2015.) „Urbanistička platforma“, URL: <http://www.platforma981.hr/projekti/urbanisticka-platforma/> (16.8.2018.)

Muzej moderne i suvremene umjetnosti Rijeka (2015) „Urbanistička početnica – STANOVANJE / RIJEKA“, URL: <http://mmsu.hr/dogadaji/urbanisticka-pocetnica-stanovanje-rijeka/> (16.8.2018.)

Drugo more (2014) „Urbanistička početnica – *Moje, tvoje, naše 2014*: radionica s arhitektima o urbanom planiranju“, URL: <http://drugo-more.hr/moje-tvoje-nase-urbanisticka-pocetnica/> (16.8.2018.)

Društvo arhitekata Zagreb (9.2.2015.) „Mikropolitike i urbanistička početnica“, URL: <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/mikropolitike-i-urbanisticka-pocetnica,2861.html> (16.8.2018.)

Vizkultura (29.11.2016.) „Pravo na Kvar“, URL: <https://vizkultura.hr/pravo-na-kvart/> (16.8.2018.)

Pravo na grad (2.12.2016.) „Tribina na Savici: Zaustavimo zajedno samovolju zagrebačke gradske vlasti“, URL: <http://www.h-alter.org/vijesti/tribina-na-savici-zaustavimo-zajedno-samovolju-gradske-vlasti> (16.8.2018.)

Hrvatsko društvo krajobraznih arhitekata (11.5.2017.) „Poziv-Kakav park treba Savici? Otvorena radionica u parku (u suradnji s HDKA)“, URL: <https://hdka.hr/2017/05/poziv-kakav-park-treba-savici-otvorena-radionica-u-parku-u-suradnji-s-hdka/> (16.8.2018.)

Centar za kulturu Trešnjevka (2018) „Zajedničko čitanje GUP-a na Trešnjevci“, URL: <http://www.cekate.hr/galerija-modulor/arhiva-galerija-modulor/zajednicko-citanje-gup-a-na-tresnjevci/> (16.8.2018.)

Domladovac, M. (15.9.2017.), „Iznimke od urbanih pravila“, URL:
<https://www.kulturpunkt.hr/content/iznimke-od-urbanih-pravila> (16.8.2018.)

Zadruga Praksa (4.11.2013.), „Muzil je jedini prostor za širenje grada zapisnik zbora građana“, URL: <http://praksa.hr/zbor-gradjana/> (14.8.2018.)

Magdić, D. (9.6.2015.) „Muzil bi tebao služiti i građanima i zaradi, monofunkcionalnost je štetna – intervju s Emilom Jurcanom“, URL: <http://pogledaj.to/arhitektura/muzil-bi-tebao-sluziti-i-gradanima-i-zaradi-monofunkcionalnost-je-stetna/> (15.8.2018.)

Magdić, D. (12.1.2016.) „(Ne)učinkovito upravljanje državnom imovinom“, URL:
<https://pogledaj.to/arhitektura/neucinkovito-upravljanje-drzavnom-imovinom/>
(15.8.2018.)

Zelena Istra (rujan 2015.), „MUZIL STARTER“, URL: <https://vimeo.com/140633471>
(14.8.2018.)

Sevšek, A. (31.3.2016.), „Potencijal preskočenih prostora“, URL:
<https://www.kulturpunkt.hr/content/potencijal-preskocenih-prostora> (18.8.2018.)

8. SAŽETAK

Svrha ovog rada je propitati mogućnosti demokratizacije donošenja odluka o prostornom planiranju na lokalnoj razini te djelovanje organizacija civilnog društva kao sudionika tog procesa. Participacija javnosti u procesima prostornog planiranja pritom se razumije kao sudjelovanje svih relevantnih subjekata u svim fazama tog procesa. Ipak, uvjet za sudjelovanje ne-stručne javnosti u tim procesima je poznavanje zakonskog okvira unutar kojeg se prostorno planiranje odvija, kao i strukture sudionika te participativnih mehanizama dostupnih građanima, uz generalnu upućenost u problematiku prostornog razvoja. Kako je jedna od važnijih uloga civilnog društva u unapređenju socijalnih, ekonomskih i političkih procesa upravo ona socijalizacijsko-edukacijska, cilj je ispitati mogućnosti, granice i perspektive djelovanja civilnog sektora u Hrvatskoj u razvoju diskursa i senzibilizaciji javnosti na nužnost sudjelovanja u procesima odlučivanja o oblikovanju izgrađene okoline. Prvi dio rada posvećen je kontekstualizaciji prakse upravljanja prostorom i prostornog planiranja na nivou suvremenog grada općenito, kao i u RH. Kako je pretpostavka da demokratizacija prostornog planiranja podrazumijeva i viziju politički, socijalno, ekonomski i ekološki pravednog grada, rad se teorijski oslanja na konceptualni okvir „prava na grad“. U drugom dijelu rada ispituje se djelovanje pokreta / udruge Pravo na grad i inicijative Pulska grupa, odnosno metode i alati kojima te organizacije prenose znanje potrebno za informiranu i odgovornu participaciju kompetentne i organizirane zainteresirane javnosti u procesima prostornog razvoja grada.

Ključne riječi: urbano planiranje; participacija javnosti u procesima prostornog razvoja; socijalizacijsko-edukacijska i emancipacijska uloga civilnog društva; urbana zajednička dobra; proizvodnja prostora kroz prostorne prakse

SUMMARY

The general objective of this paper is to examine the possibilities of democratizing local decision-making on spatial planning and the activities of civil society organizations as participants in this process. Public participation in spatial planning processes is understood as the participation of all relevant stakeholders in all phases of the process. However, the prerequisite for non-professional public participation in these processes is knowledge of the legal framework within which spatial planning takes place, as well as the structure of participants and participatory mechanisms available to citizens, along with general knowledge in spatial development issues. As one of the important functions of civil society in the improving of social, economic and political processes is precisely the one of socialization-education, the aim of this paper is to examine the possibilities, boundaries and perspectives of the civil sector in Croatia in developing discourses and sensitizing the public about the necessity of participating in decision-making processes on shaping the built environment. The first part of the paper deals with the contextualization of the practice of spatial development and spatial planning at the level of the modern city in general, as well as in the Republic of Croatia. Since it is assumed that democratization of spatial planning implies a vision of a political, social, economic and ecologically just city, the paper is theoretically relying on the conceptual framework of „the right to the city“. The second part of the paper examines the activities and effect of the Right to the City Zagreb movement / association and the *Pulska grupa* civil initiative, ie the methods and tools that these organizations use in the transfer of the knowledge necessary for the informed and responsible participation of the competent and organized interested public in the spatial development processes.

Key words: urban planning; public participation in spatial development processes; the socialization-education and emancipatory function of civil society; urban commons; production of space through spatial practice